

Kumous, reformi ja evaluaatio

Kehityskaatutkimuksen muutoksen tarkastelua modernisaatiosta vallan diskurssiin

TIMO KYLLÖNEN

ABSTRACT
 Revolution, Reform
 and Evaluation.

The article deals with the paradigmatic change in the study of developing countries. Mainstream study of these countries — i.e. analyses of modernization, problems of social order, new political economy and interdependence — is seen to have moved towards narrower policy-oriented and problem-solving approaches. This is also the case sometimes with different criticisms of these mainstream studies, although, on the other hand, the study of developing countries itself gives an opportunity for criticism of social sciences as a whole. That is the case, above all, with the study of dependence, neo-marxism and alternative theories of development. As a compromise between the narrowing and widening of research there exists an idea of convergence concerning the problems of the state in developing countries. At the end of the article the discussion dealing with the power and control inherent in the discourse on the study of developing countries is examined.

Kehityskaatutkimuksen ja kehitysmaiden politiikan tutkimuksen muutos

Kehityskaatutkimuksella ymmärrän toisen maailmansodan jälkeen kehitysmaiden poliittisen itenäistymisen mahdollistamaa tutkimusta, joka entisissä emämaissa ja muissa teollisuusmaissa suoritettuna otti kohteekseen aluksi kehitysmaiden kehittymisen ja myöhemmin yhä määrätietoisemmin kehitysmaiden kehittämisen. Randall ja Theobald (1985) esittävät, että kehityskaatutkimuksen muutosta/muuttumattomuutta jäsentävänä lähtökohtana toimii modernisaatioajattelu, jonka tarkastelua ja kritiikkiä kehityskaatutkimuksen myöhemmät vaiheet ovat.

Higgott (1983)¹ taas lähtee siitä, että kehitysmaiden politiikan tutkimuksessa on koko ajan läsnä kaksi koulukuntaa — modernisaatiokoulukunta ja radikaali koulukunta, joilla on yhteinen länsimainen tausta. Vastakkainasettelusta huolimatta koulukunnat ovat vuosien myötä konvergoituneet samojen asioiden ympärille, joista Higgott käyttää yhteisnimitystä politiikkaorientaatio. Näin myös Higgottin näkemys palautuu sosiologian »suurista teorioista» lähteneen pitkän tien kautta kehityskaatutkimuksen pää-

töksentekorelevanssin etsintään. Muutoksessaan kehittymisestä kehittämiseen kehityskaatutkimus on noudattanut samaa kaavaa kuin mitä toisen maailmansodan jälkeinen yhteiskuntatutkimus on noudattanut.² Näin myös kehityskaatutkimuksen kriisiytyminen on sidoksissa koko yhteiskuntatutkimuksen kriisiytymiseen (Lehmann 1979).

Itse olen aikaisemmin (ks. Kyllönen 1985 ja 1986) lähtenyt siitä ajatuksesta, että kehityskaatutkimus on mitä tahansa yhteiskuntatutkimusta, mutta sen varsinainen läpimurto — ainakin vailla siirtomaamenneisyyttä olevissa maissa (ks. EADI Bulletin 1984) — on perustunut sen radikaalisuuteen, joka pyrki kumoamaan koko valitsevan fragmentoituneen ja isoiloituneen yhteiskuntatutkimuksen. Tässä tehtävässään ei kehityskaatutkimus 1960- ja 1970-luvuilla ole ollut yksin. Yhä edelleen kehityskaatutkimuksessa näkyy tietty kaksijakoisuus: toisaalta se on pyrkinyt nousemaan kehittäväksi yhteiskuntatutkimukseksi muiden relevanssiaan etsivien tai puolustavien näkemysten joukkoon, toisaalta se haikailee esimerkiksi vaihtoehtoisuuden kautta uutta yhteiskuntafilosofista keskustelua. Edellisessä tehtävässä — relevanttina tutkimuksena — ke-

hityksmaatutkimus on saanut oivan yhteistyökumppanin kaikesta kehitysyhteistyön ympärillä liikkuvasta, jälkimmäisessä tehtävässä se on onnistunut ongelmallisemmin jäätyään eksoottisuuslupauksiensa vuoksi statukseltaan epäselväksi akateemisen maailman ghetoksi.

Toiveita molemmilla kentillä on: kansainväli-set järjestöt panostavat kehittämiseen yhä enemmän ja tarjoavat tukeaan kehitysyhteistyöideologioiden laajenemiselle. Akateemisessa maailmassa taas näyttää siltä, että kehityksmaatutkimuksesta saattaa muodostua vihonviimeisen periferian — tällä hetkellä kehitysmaiden maaseudun — tutkimusta: tähän voi helposti liittää kaiken ei-kapitalistisen ja informaalisen tutkimuksen. Myös »neljäs maailma» globaalina »hyvinvointitaakkana» soveltuu tämän uuden kehityksmaatutkimuksen vastaanpanemattomaksi koetinkentäksi. Teorian ja käytännön väliin on valtion hahmossa nousemassa yhteiskuntatutkimuksen suuntia viitoittava tekijä: kehityksmaat kaipaavat yhä kipeämmin neuvoja politiikassaan samalla kun kehittyneiden maiden kehitysyhteistyö haluaa omat arvioivat perustelunsa.

Omassa arviossaan kehitysmaiden poliittisen kehityksen tutkimuksen muutoksesta Sklar (1983) etsii syytä tutkimuksen muutoksen välttämättömyydelle ja löytää sen »kehittämisen tarpeesta». Alkuperäisenä ihanteena kehitysmaiden itsenäistymisessä oli luoda poliittinen demokratia ja sitä tukeva poliittinen järjestelmä. Elämä »aineellisen köyhyyden diktatuurissa» pakotti ensisijaisesti kuitenkin etsimään keinoja »puutteesta vapautumiseen». Pääasiallisena strategiana tässä toimivat sellaiset politiikat, joista Sklar käyttää käsitettä »developmental dictatorship». Kuitenkin nämä järjestelmät sosialidemokratiasta erilaisiin johtajavaltaisiin, osallistuviin tai rotusorron turvaaviin järjestelmiin merkitsivät pelkätään »diktatuurin köyhyyden» paljastumista: tilalle tarvitaan »developmental democracy», joka on demokratiaa ilman kyneleitä myös teollistuneille maille.

Coleman ja Halisi (1983) vuorostaan esittävät sisällönanalyttisesti amerikkalaisen politiikan tutkimuksen muodit Afrikassa keskeisten ongelmien avulla. 1950-luvulla tutkittiin nationalismia, puolueita, vaaleja ja ideologioita. 1960-luvun alussa nämä syrjäytti lähes tyystin ajatus poliittisesta modernisaatiosta. 1960-luvun lopulla nou-

sivat ajankohtaisiksi kysymykset sotilaskaappauksista, interventioista, etnisten ryhmien merkityksestä ja Afrikan valtioiden keskinäisistä suhteista. 1970-luvun alkuun mennessä modernisaatio oli lähes poispyyhkäisty, mutta militarismiin ja etnisyyteen liittyvät ongelmat säilyivät. Rinnalleen ne saivat kehityksmaatutkimuksen radiikaalistuessa keskustelut luokista, riippuvuudesta ja kehityksen poliittisesta taloustieteestä — tällöin myös kehitysmaiden vallankumouksen lähteiden selvittämisen kannalta tärkeät ruohonjuuritaso, mikrotarkastelut ja maaseudun kehitys alkoivat tutkimuksissa nousta esille. Ajankohtaisia olivat myös ulkopuoliset interventiot Afrikkaan. 1980-luvulla on amerikkalaista Afrikan poliittisen järjestelmän tutkimusta hallinnut sotilavalta sekä vakaan järjestelmän ylläpito, toiminta ja muutos.

Nämä summittaiset esitykset paljastavat kehityksmaatutkimuksen ja poliittisen kehityksen tutkimuksen muutoksen melko yksimieliset suunnat. Lähtökohtana on näkemys teollistuneen maan kehitystien ja yhteiskunnallisten olojen seuraamisesta. Tämä näkemys — modernisaatioajattelu — valmisteli riskitöntä siirtomaiden poliittista itsenäistymistä ja lupasi niille teollisuusmaiden kaltaisen, mutta nopeammaksi avustetun kehitystien. Modernisaation testaus kehitysmaolosuhteissa johti sen ainakin osittain kehitysmaolosuhteet huomioonottavaan revisiointiin. Kun tämä ei riittänyt, käytännöllistyi ja suppeni modernisaatio (kehitysmaa)valtion ja kehitysmaiden poliittisen itsenäistymisen kautta paineita kohdanneen kansainvälisen järjestelmän säätelyyn ja hallintaan: hieman ihmeellistä on, että kansainvälisen politiikan tutkimuksen esilläolo 1970-luvun kehityksmaatutkimuksessa on vähälle huomiolle kehityksen teorioiden muutoksen yhteydessä jäänyt seikka, vaikka tätä kautta kehityksmaatutkimus voi perustella olemassaoloaan myös kehittyneitä maita auttavana kehitystutkimuksena. Modernisaation rinnalla ja kritiikkinä on eri vaiheissa esiintynyt näkemyksiä, jotka pyrkivät kumoamaan tämän ajattelutavan: aikanaan haastavimpina ovat esiintyneet riippuvuus ja uusmarxilainen keskustelu. Jonkinlaisia välimuotoja ja myös yhdistäviä tekijöitä näiden kahden ääripään sekä sisäisen ja ulkoisen määrätymisen välillä ovat keskinäinen riippuvuus ja vaihtoehtoinen kehityksajattelu, joista keskinäisen riippuvuu-

den voima on ollut sen suuntautumisessa kansainväliseen järjestelmään ja vaihtoehtoisen kehitysajattelun viehätyksen tavassa asettaa uudelleen kysymyksiä jo kadotetuiksi kuvitelluista hyvän ja pahan periaatteista (vrt. Hettne 1982, 1983 ja Lehmann 1986).

Kehitysmaatutkimuksen kannalta keskeinen kysymys tässä näkemysten jatkuvuudessa ja epä-jatkuvuudessa on itsensä kehitysmaatutkimuksen legitimointi hyväksyttynä tutkimuksena (esim. Conyers 1986). Toisaalta tämä on johtanut entistä suppeampiin ja käytännöllisempiin näkemyksiin, joissa selkeänä päämääränä on kehitysmaiden kehitysongelman ratkaiseminen entistä sofistikoituneemmalla metodologialla. Toisaalta kehitysmaatutkimus on pyrkinyt säilymään alueena, joka antaa mahdollisuuden palata hyvän ja pahan ongelmiin. Muistaen tutkimuksen yhteiskunnallistuvan luonteen näistä molemmista etenemissuunnista ei voi aina puhua samaan hengenvetoon, vaikka ne tekevätkin kehitysmaatutkimuksesta mielenkiintoisen tutkimuksen kohteen: erityisen vilkkaasti on puhuttu paradigma-muutoksista ja enenevästi myös yhteiskunta- ja kehitysmaatutkimuksesta vallan ja kontrollin välineenä.

Dekolonisaatio ja modernisaatio

Kehitysmaiden itsenäistyminen kansakuntien joukkoon merkitsi valtiotason tieteiden esiinmarssia. Toisen maailmansodan jälkeen itsenäistymistä ajoi kaksi anti-imperialistista valtiota — Yhdysvallat ja Neuvostoliitto — joiden kummankin intressinä oli esittää dekolonisaatio luonnolliseksi ja kypsäksi tapahtumaksi. Antropologian syrjäytyessä tai jäädessä kehitysmaiden pensastoon kehittyneiden maiden valtionhallinnon suosikeilta pääkaupunkien »kovilta yhteiskuntatieteiltä» kysyttiin »mitä ne tiesivät kehitysmaista?». Tietämättömyys vallitsi toisen maailmansodan aikana ja jälkeen myös Neuvostoliiton suhteen. Alun perin näkemystä tuotti erillistieteiden yhteenkokoaman tiedon pohjalta aluetutkimus. Suurvaltojen kilpailussa ja kehitysmaiden kehittämisen tarpeessa se ei kuitenkaan »ensimmäisen maailman» kompromissina »toiseen» ja »kolmanteen maailmaan» riittänyt, koska se ei tarjonnut tulevaisuuden näköalaa: tämän tarjoami-

nen jäi turhan relativismin ja kuvailun hylänneen päämäärästään tietoisesti kehitysmaatutkimuksen tehtäväksi (esim. Copans 1977, Harrod 1982, Pletch 1981).

Dekolonisaatio antoi (kansallis)valtiota tarkastelemaan tottuneille »koville yhteiskuntatieteille» — taloudelle, politiikan tutkimukselle ja sosiologialle — oman tilauksensa. Kun kehityksen oletettiin olevan pitkälti luonnonvoimaisen ja automaattisen, oli yksinkertaista hallita keinot, joilla kehitysmaita voitiin kehittää. Taloustiede esitti taloudellista kasvua ja suunnittelua ratkaisuksi kehittymättömyyden ja kommunismin uhaan. Sosiologia kirjasi kehitysmaatutkimuksen modernisaatiovaiheessa sosiaalisen muutoksen indikaattoreita kohti joukkokulutuksen yhteiskuntaa (esim. Hopkins 1979).

Mafejen (1976) mukaan antropologia »imperialismin ensimmäisenä lapsena» korvautui poliittisen itsenäistymisen myötä politiikan tutkimuksella — modernin imperialismien ja kansainvälisen järjestelmän puolustajalla. 1950-luvulla oli Afrikan maiden itsenäistymistä valmisteltaessa politiikan tutkimuksessa vielä kiinnitetty huomiota lainlaadintaan ja perustuslakiin, nationalismiin, orastavan itsehallinnon sallimaan puolueuudostukseen ja vaaleihin tai poliittiselle järjestelmälle soveliaisiin ideologioihin. Itsenäistymisen tapahduttua politiikan tutkimus lähti siitä, että demokratia poliittisena modernisoitumisena oli taloudellisen kehityksen edellytys tai vähintäinkin tulos. Valtio oli tärkeä, sillä se oli kehitysmaissa vasta tulossa: tätä ajoi mm. käsite »nation-building». Kehityksen kannalta kehitysmaat olivat vaikeassa asemassa siksi, että niissä tärkeimmät kriisit eli »valtionmuodostus», »kansakunnan muodostus tai kulttuurinen integraatio», »osallistuminen» ja »jako» ilmenivät kaikki samaan aikaan (ks. Randall & Theobald 1985, 28—29). Valtioon kiinnittyminen valtiosta puhumatta amerikkalaisessa kehitysmaiden politiikan tutkimuksessa myös legitimoivat modernia, valtioidenvälisiin suhteisiin perustuvaa kansainvälistä järjestelmää, jossa 1950-luvulla uskottiin kehitysmaiden keskinäiseen yhteistyöhön sitoutumattomuuden tunnusten alla.

Näin hahmottui kuva toisen maailmansodan jälkeiselle kehitysmaita koskevalle kehitysajattelulle. Lähtökohdaksi löytyi modernin yhteiskuntatutkimuksen pioneerien näkemys muutokses-

ta gemeinschaftista gesellschaftiin, mekaanisesta orgaaniseen, pyhästä maalliseen, statuksesta sopimukseen, yhteisöstä yhdistykseen jne.: näkemukseen ei Mafejen (1984) mukaan alkuperäisessä muodossa sisältynyt oletuksia lähtökohdan ja lopputilan keskinäisestä paremmuudesta. Pioneerit tutkivat teollistumisen haittavaikutuksia ja teollistumiseen liittynyttä yhteiskunnallisen järjestyksen ja kontrollin muutosta: taloudellinen muutos otettiin annettuna. Kehitysmaatutkijat puolestaan olivat kiinnostuneita siitä, miten kehitys tapahtui (Bernstein 1979). Käytännöllisen kuvauksensa muutos sai »funktionalismin kaksijakoisuudesta» — modernille kehitysmaavaltiolle käytännöllisiksi ja soveliaiksi nämä näemykset muotoutuivat propagoidessaan sosiaalista muutosta (esim. Eckstein 1982; Hettne 1982; Jara & Magana 1981; Lehmann 1979; Nisbet 1969.) Huntington (1971) kiinnittää huomiota siihen, että maailmansotien väliset pessimistiset näemykset eivät ole vaikuttaneet kehitystä koskaan ajatteluun.

Kehitysmaatutkimuksen ja kehitysmaiden politiikan tutkimuksen lähtökohta on modernisaatio. Modernisaation mukaan kehitys on samaa kuin kehittyneen, teollistuneen lännen kehitys: päämääränä on joukkokulutuksen yhteiskunta. Kehittyvän yhteiskunnan tuli etsiä samanlaista psykologista asennetta, ydinperheeseen perustuva perherakenne, sosiaalista liikkuvuutta, koulutusjärjestelmää ja -tasoa, vapaata lehdistöä, demokratiaa, urbanisaatiota, teollistumista yms. kuin mikä näkyi kehittyneissä teollisuusmaissa.

Modernisaation kehitysnäkemys perustuu evoluutioajatuksen ja sen mukaan alkuperäinen traditionaalinen tila väistyy modernin tieltä. Traditionaalisen ja modernin välillä ei vallitse pelkkä aste-ero, vaan laadullinen kehityksen kuilu, jonka täyttämässä taloudellinen kasvu, ulkomainen apu ja yhteiskunnallinen suunnittelu voivat nopeuttavasti auttaa. Johonkin osaan vaikuttaminen sysää koko kehittymättömän systeemin liikkeelle. Liikkeelläöä merkitsee stabiilia, järjestäytyneitä ja ennustettavissa olevaa muutosta, joka noudattaa universaaleja lakeja. Muutoksessa ei ole kyse minkään ideologian toteuttamisesta, vaan objektiivisesta kumuloituvasta tiedosta, joka tappaa ideologiat. Kehitys on automaattista diffuusiota, jossa materiaaliset ja henkiset

arvot leviävät kehittyneestä kehittymättömään (ks. Bodenheimer 1970; Preston 1982; Tipps 1973.)

Randallin ja Theobaldin (1985; vrt. Bernstein 1979; Portes 1973) mukaan modernisaatioajatelman juuret ovat kahtaalla. Toisaalta on Weberistä lähtevä suuntaus, joka kehitysmaatutkimuksessa kiinnittää huomiota kulttuurin ja yksilön merkitykseen kehityksessä: tärkeitä ovat modernin ihmisen ja persoonallisuuden sekä modernin elämäntyylin — modernien arvojen, päämäärien, normien ja asenteiden — määritykset, joiden varaan kehitysponnistelu voidaan rakentaa. Toisaalta on Spenceriin, Durkheimiin ja heidän näkemystensä parsonsilaiseen tulkintaan perustuva näkemys, jossa tärkeintä on yhteiskunnan rakenne eriytyneen ja integroituneen asteineen. Näiden kahden lisäksi on politiikan tutkimuksen modernisaatiovaiheessa ohittamaton taloushistoriaan perustuva Rostowin vaiheajattelu, joka poliittiseen kehitykseen sovellettuna väittää, että tietty demokraattisen kehityksen vaihe auttaa koko yhteiskuntaa irtautumaan omaehtoiseen kehitykseen.

Tästä näkemysten moninaisuudesta huolimatta modernin yhteiskunnan ja modernisoitumisen määritykset palaavat Parsonsien näkemyksiin ja niiden sovellutuksiin. Poliitiikan tutkimuksen — eikä pelkästään kehitysmaiden politiikan tutkimuksen — kannalta tärkeimpiä nimiä ovat Easton, Almond, Coleman ja Powell. Binderin (1986) kehitysmaiden politiikan tutkimuksen muutoksen lähtökohta — liberaali teoria — lähtekin toisaalta Parsonsien toiminnan teoriasta³ ja toisaalta vuosisadan alun pragmaattisesta liberalismien teoriasta, jolle näkyvää on pelkästään ihmisten toiminta eikä esimerkiksi valtio. Tällä ryhmittelyllä Binder yrittää välttää rakenteen säilyvyyden ja muutoksen välisen ongelman, joka on ajankohtainen koko ajan kehitysmaatutkimuksen muutosta tarkasteltaessa.

Vaikka parsonsilainen systeemeistä ja funktioista puhuminen onkin yleisintä kehitysmaiden politiikan tutkimuksen modernisaatiovaiheessa, ovat myös muut näkökulmat mahdollisia. Systeemi ja funktio oli kehitetty tutkittaessa joko hyvin primitiivisiä yhteisöjä (antropologit) tai hyvin kompleksisia yhteiskuntia (Parsons) peruskäsitteinään rakenne, legitimizeetti, input ja output,

feedback, ympäristö ja tasapaino. Huntington (1971) lisää tämän näkökulman seuraksi sosiaalisten prosessien tutkimuksen ja vertailevan historian tutkimuksen. Edellinen merkitsee sitä, että kaupungistuminen, lukutaito, kaupallistuminen, ammatillinen liikkuvuus yms. esitetään poliittisen kehityksen indikaattorina: näin systeemi ja funktio saavat seurakseen jonkinlaisen kuvauksen muutoksesta. Jälkimmäinen taas lähtee niistä kysymyksistä — instituutioista, kulttuurista ja johtajuudesta —, joissa sosiaalisten prosessien tutkijat ovat suurimmissa vaikeuksissa.

Huntingtonin (1971, myös Eckstein 1982) mukaan modernisaatioteorialla ei aluksi ollut sanottavaa teollisuusmaiden edistyksestä: vasta 1960-luvun loppupuolella nousivat esille näkemykset esimerkiksi teknologisen kehityksen vaikutuksesta teollisuusmaissa. Myös 1960-luvun yhteiskunnallinen liikehdintä, joka ennakoitessaan kehitysongelman siirtymistä kehittyneisiin maihin merkitsee Nettlein (1969) mukaan »developmentalismiin» loppua ja kehityksen poismenoa muodista. Tätä vaaraa ei kuitenkaan ole mikäli tutkimus keskittyy kolmeen asiaan: ensimmäinen on puolueen, byrokratian ja valtion merkitys, toinen Huntingtonin mallin mukainen muutosprosessin tutkimus ja kolmas ongelmittain etenevä näkökulma, jossa tärkeimpiä ongelmia ovat mm. teknologia-, väestö- ja rotukysymykset laajoissa yhteiskunnallisissa yhteyksissään. Kun nämä kehityksen pelastavat tutkimukset menevät kauaksi yhteiskunnan ja politiikan peruskysymyksiin, ei empiirinen tutkimus saa myöskään syrjäyttää filosofista keskustelua kehityksestä. Leys (1969, 10) onkin sitä mieltä, kehitysmaiden politiikan tutkimus on opettanut politiikan tutkijoita enemmän kuin kehittyneiden maiden politiikan tutkiminen: kehitysmaiden suhteen on vapauduttu kysymään mielenkiintoisia ja tärkeitä kysymyksiä.

Politiikan tutkimus, modernisaatio ja poliittinen kehitys

Coleman ja Halisi (1983) tarkastelevat modernisaatiovaihetta amerikkalaisen politiikan tutkimuksen leviämisen — globalisoitumisen — avulla.⁴ Poliitiikan tutkimus oli instituutiona vielä heti toisen maailmansodan jälkeen lähes pelkästään amerikkalainen yritys. Tämä takasi sille suu-

ren vaikutusvallan silloin, kun muualla alettiin tutkia politiikan tutkimuksen aihepiiriin kuuluneita kysymyksiä. Vaikutusvaltaa arvioitaessa on kuitenkin muistettava, että entiset siirtomaavallat vaikuttivat itsenäistyneiden kehitysmaiden tutkimukseen. Samoin on muistettava, että amerikkalainen yritys ei näkemyksenä ollut monoliittinen.

Globalisoitumisvaiheen amerikkalaisen kehitysmaiden politiikan tutkimuksen mukaan kaikkia maita koski yksiviivainen poliittinen historia kohti demokratiaa. Näkemys perusteli amerikkalaisen pluralistisen ajattelun ja demokratiakäsityksen vientiä. Samoin se säilytti uskoa universaaleihin lakeihin ja tieteen kaikkivoipaisuuteen. Amerikkalaiselle politiikan tutkimukselle politiikka oli riippuva variaabeli: taloudelliset, sosiaaliset, kulttuuriset ja psykologiset tekijät määrsivät poliittista käyttäytymistä ja poliittisia instituutioita. Tämä »socio-economic-psycho-cultural determinism» johti siihen, että valtio, poliittinen johtajuus ja poliittinen organisaatio eivät olleet merkittäviä tutkimuskohteita: sen sijaan »luonnostaan hyvät eliitit» olivat tutkimuskohteina tärkeitä. Kiinnostumattomuutta kansainvälisistä suhteista on selitetty sillä, että maailmanvaltana Yhdysvaltojen ja sen tieteen ei tarvinnut ottaa ympäristöään huomioon — se pysyi eristäytyneenäkin elinvoimaisena.

1960-luvun kehitysmaiden politiikan tutkimus lähti poliittisesta modernisaatiosta ja poliittisesta kehityksestä: itse asiassa koko aikakautta vuodesta 1954 aina 1970-luvun alkuun saakka on luonnehdittu tutkimusrahoitusta hankkineen »Social Science Research Councilin» »Comparative Politics»-komitean aikakaudeksi (ks. Riggs 1981). Vaikka edellä mainituille käsitteille voi löytää useita eri määritelmiä (esim. Riggs 1981), on Pye (ks. Randall & Theobald 1985, 31–32) vetänyt yhteen näkemyksen yhteiset tekijät. Ensimmäinen periaatteena on tasa-arvo, joka merkitsee massojen osallistumista, universaalia lainsäädäntöä ja oikeusnormistoa sekä meriitteihin perustuvaa ylenemistä. Toiseksi poliittinen modernisaatio merkitsee poliittisen systeemin kapasiteettien kasvua näkyi se sitten alan, tehokkuuden tai rationaalisuuden lisääntymisenä. Kolmanneksi modernisaatio merkitsee poliittisten roolien ja rakenteiden kasvavaa differentiaatiota.

Ensimmäisen kehityksen vuosikymmenen lop-

pupuoli sisälsi modernisaation ja poliittisen kehityksen kritiikkiin, jota Coleman ja Halisi (1983) pitävät politiikan tutkimuksen de-amerikanisoinnina. Tunnetuin modernisaatiokritiikki sisältyy Frankin (1969, vrt. Tipps 1973) näkemykseen modernisaation poliittisesta tehottomuudesta, empiirisestä epävalidisuudesta ja teoreettisesta epäadekvaattisuudesta. Käytännössä kritiikki on lähinnä kohdistunut »suuren teorian» ongelmiin, tieteen arvovapauteen ja modernisaation poliittiseen konservatismiin.

Randall ja Theobald (1985) näkevät, että modernisaatio on revisioitunut vastauksena siihen kohdistuneeseen kritiikkiin. Erityisesti muutos on tapahtunut suhteessa etnosentrismiin, naiiveihin oletuksiin demokratian voittokulusta ja ulkoisen taloudellisen riippuvuuden aiheuttamiin poliittisiin vaikutuksiin. Nämä kritiikit ovat merkinneet huomion kiinnittämistä tradition merkitykseen, demokratian ihanteiden korvaamiseen vahvalla hallituksella ja riippuvuuskeskusteluun. Kaikelle tälle on ollut yhteistä kehitysmaiden olojen huomioonotto.⁵ Tärkeänä revisioinnin lähteenä on toiminut antropologia, joka on yhdistänyt mikromaailmansa laajempiin yhteiskunnallisiin ja poliittisiin rakenteisiin. Yleisemminkin revisiointi merkitsi uutta tieteidenvälistä työnjakoa: eräänä pyrkimyksenä päästä modernisaation ongelmista ja samalla vastata riippuvuuden kokonaisvaltaisuusväitteisiin olivat ongelmakeskeisyys ja tieteidenvälisyys. Poliittikan tutkimuksessa paluu kehitysmaihin merkitsi mm. kastijärjestelmän, etnisten tekijöiden ja herra—renki—mutta ei vielä feodalismi—kapitalismi—suhteen tarkastelua: kaikella tällä oli tarkoituksena pureutua modernisaation keskeiseen ongelmaan, joka koski käsitteiden »traditio» ja »moderni» suhteita.

Poliittisen modernisaation revisiointi: järjestys

»Committee on Comparative Politics» — »amerikkalaisen imperialismiin, kapitalismiin ja universaalin politiikan tutkimuksen puolustaja» — oli lähtenyt siitä, että vain demokratia takasi poliittisen kehityksen, määriteltiin poliittinen kehitys sitten vaikkapa haluksi tai valistuneisuudeksi muuttua ihmisten omien intressien mukaisesti jatkuvasti. Tämä oli luonnollista kehitystä, jonka vastakohtana oli säännelty, institutionalisoitu ja lailla järjestetty kehitys. Binderin (1986) mu-

kaan poliittinen demokratia merkitsi radikaalia kutsua laajentaa poliittista osallistumista kehitysmaissa taistelussa traditionalismia vastaan. Tämä merkitsi useita ongelmia. Ensinnäkin teoria merkitsi sellaisia oletuksia osallistumisesta, että edes Yhdysvalloilla ei ollut ollut varaa toimia niiden mukaan. Toiseksi osallistumisen rajoittamattomuus toi areenalle huonosti sosiaalistuneet massat ja tämä merkitsi poliittisen järjestelmän luhistumisen mahdollisuutta: tällöin tuli ajankohitaiseksi demokraattisen osallistumisen rajoittaminen. Binderin mukaan vasta 1970-luvun alun kehityksen teorian kriisi merkitsi etenemistä kohti koherenttia ja kokonaisvaltaista kehityksen teoriaa. Myös Portes (1973) esittää, että kun modernisaatio lähti yksilön täydellisyydestä, kehitys ja kehittäminen kuitenkin kaipaivat kollektiivista kuria ja vastuuta.

Demokratian ihanteen kariseminen merkitsi institutionaalisen järjestyksen esiinmarssia. Jo poliittisen modernisaation alla oli päädytty näkemyksiin, joiden mukaan tärkeää oli hallinnon kyky sopeutua kriiseihin ja käyttää kapasiteettiaan parhaalla mahdollisella tavalla tiettyjen vaatimusten toteuttamiseksi. Kaiken kaikkiaan Parsonsin oletama arvokonsensus oli mennyttä aikaa: enää ei riittänyt näkemys hyvästä yhteiskunnasta, vaan keskeiseksi tulivat keinot sen saavuttamiseksi (»governmental capacity») ja ylläpitämiseksi (»crisis management») (Higgott 1983). Laaja kysymys »kansakunnan muodostamisesta» ja sen suppea ratkaisu hallintokoneiston ja byrokraatian kehittämällä sai antaa tietä »valtion rakentamiselle» — kysymys »hyvästä yhteiskunnasta» korvautui kysymyksellä »stabiilista yhteiskunnasta», jossa valtio merkitsee samaa kuin »yhteinen tahto». Näin poliittinen kehitys ja järjestys merkitsevät samaa kuin pitkälle organisoitu, keskitetty, stratifikaatioon ja kontrolliin perustuva sekä julkisten että muiden suurten instituutioiden kontrolloima kansallisvaltio (Kesselman 1973).

O'Brien (1972) liittää tämän näkökulman nousun kolmeen tekijään. Ensimmäinen on kehitysmaiden poliittisen järjestelmän sekasorto, toinen muutos Yhdysvaltain ulkopoliitikassa ja kolmas Yhdysvaltain sisäpolitiikassa tapahtunut käänne kohti »lakia ja järjestystä». Unohtaa ei myöskään sovi YK:n ensimmäisen kehityksen vuosikymmenen ongelmia. Kokonaisuudessaan järjes-

tys merkitsi sen tunnustamista, että kehitysmaiden kehitys (»late development») oli erilaista verrattuna jo kehittyneissä maissa tapahtuneeseen muutokseen: ratkaiseva ero liittyi valtion rooliin (ks. Portes 1973).

Järjestyksen ongelma otti kantaa myös tradition ongelmaan. Kun liberaalissa ajattelussa tärkeää oli »kulttuurinen muutos», konservatiivinen järjestyksen ongelma kavensi kysymyksen »traditionaalisiin kulttuurisiin instituutioihin». Huntington (1971) katsoo, että ennen poliittista kehitystä oli luotava stabiili järjestys: korkein poliittinen arvo oli tehokas hallitus. Järjestyksen kannalta tärkeää ei siis ollut muoto, vaan sen aste, jota Huntingtonin mallissa sääтели puoluejärjestelmä luomalla valtiolle auktoriteetin, voiman ja legitimitetin. Näkemyksen mukaan alikehitys oli poliittisten puolueiden ja hallinnon — byrokratian — luoman poliittisen järjestyksen puutetta. Esimerkkinä hyvän järjestyksen ajatuksista ja yrityksistä Huntington käyttää Stalinia.⁶ Muutoksen tärkein ongelma kaikilla kehityksen tasoilla on osallistumisen ja institutionalisoinnin tasapainottaminen.

Binder (1986) lähtee jo alun alkaen siitä, että politiikan tutkimuksessa ei ole kysymys esimerkiksi tasa-arvon, vapauden, turvallisuuden, hyvinvoinnin tms. saavuttamisesta, vaan keskeistä on valtion asteen kasvaminen tai väheneminen. Tästä näkökulmasta on helppo perustella järjestyksen ongelman eli tässä tapauksessa valtion ja valtion kasvavan merkityksen tarkastelua. Näin ollen Huntingtonin ja kumppaneiden rinnalle modernisaation revisioinnin edistäjiksi Binder (1986) nostaa Kuuban, Chilen, Vietnamin, Iranin ja Keski-Amerikan tapahtumia kavahtaneet, jotka ovat kiinnostuneita valtion kasvavasta roolista: tätä kautta poliittinen kehitys oli mahdollista määritellä kontrollin, suunnittelun, teknologian ja stabiileetin avulla. Kun liberalismiin mukaan valtio oli vain yksi poliittinen voima muiden joukossa, niin nyt valtio nousi säätelemään yksityisen ja yleisen ristiriitaa.

Demokratian kuihtumisen tarkastelu ei jää vain konservatiivien yksinoikeudeksi, vaan myös radikaalit ottavat järjestyksen vaatimuksen omakseen. Näin valtioon keskittyväksi näkökulmaksi nousee vertailevaa politiikan tutkimusta seurannut »valtioiden ja yhteiskuntarakenteiden tutkimus» — »Social Science Research Council

Committee on States and Social Structures» — johtavina edustajinaan Tilly ja hänen hengenheimoalaisensa: tavoitteena on nostaa valtio taas esille (vrt. Smith 1985). Valtion käsitettä ei kuitenkaan teoretisoida, vaan painopiste kohdistuu valtioon identifioitavissa olevien organisaatioiden — käytännössä byrokraattien — poliittisen roolin analysointiin. Ajatuksena on, että valtiolla on omaa valtaa ja että — tästä seuraa näkemyksen konservatiivisuus — valtion toiminta (»state action») on yhteiskunnallista toimintaa (»societal action») parempaa.

Näin Binder (1986) esittää liberaalin tarkastelun sijaan valtiokeskeistä tarkastelua. Konservatiivien ydinjoukko on ryhmittynyt »rationaalisen valinnan» ympärille, kun taas radikaalit pohtivat yhteiskunnallisia kumouksia. Loppujen lopuksi nousee pinnalle nykyhetken sopivana tutkimuksena uusliberalismi, joka on säilyttänyt osan liberalismiin perinnöstä ja liittänyt siihen uusmarxilaista terminologiaa. Uusliberalismin lisäksi Binderille (myös Eckstein 1982) tärkeä on »kriisinäkökulma», jota hän ajoi jo 1970-luvun alussa (ks. Kesselman 1973 ja Sandbrook 1976). Enää ei kuitenkaan kysymys ole poliittisen järjestelmän kapasiteeteista vastata kriiseihin, vaan tämänpäivän kriisiteoreetikot ovat kiinnostuneita »ihmisten» ja »hallinnon» tai »poliittisen osallistumisen» ja »hallinnon autonomian» suhteista. Binder näkee, että ainoa ratkaisu tähän ongelmaan on pragmaattinen poliittinen liberalismi »osallistuminen, jako, yhdistymisvapaus»-tunnuksen alla: se myös pitää yllä tasapainon yhteiskunnallisen todellisuuden ja poliittisen järjestelmän välillä. Tätä tasapainoa horjuttavat despotismi, byrokraattinen autoritaarisuus sekä valankumouksen ja anarkian mahdollisuus: näiden vastapainoksi nousevat emansipaatio, virheiden tunnustaminen ja itsetuntemus sekä esimerkit demokratian paluusta Portugaliin, Kreikkaan, Filippiineille jne.

Uusi poliittinen taloustiede

1960-luvun kehitysmaatutkimuksen revisiointiryitykset liittyivät sosiologiaan ja antropologiaan. 1970-luvulle tultaessa huomio kiinnittyi suuremmissa määrin »rationaaliseen valintaan». Ensimmäisenä askeleena tällä tiellä politiikan kehityksen tutkimuksessa toimi uusi poliittinen talous-

tiede, joka tuli esille samaan aikaan kuin modernisaation riippuvuuteen ja sitä kautta mahdollisesti myös klassiseen ja marxilaiseen poliittiseen taloustieteeseen nojaavat kritiikit. Uusi poliittinen taloustiede oli vastaus liberalismiin ja behavioralismiin ongelmiin liberaalin teorian sisällä, mutta sen vaikutus ei näkynyt pelkästään politiikan ja talouden suhteissa, vaan muutoksen poliittisena taloustieteenä se myös integroi sosiologiaa yhtenäisen näkemyksen alle: päämääränä kaiken kaikkiaan oli »integrated social science of public choice». Kun yhteiskuntatieteet modernisaationäkemyksestä toteuttaen ovat erikoistuneet ja differentioituneet, tarkoituksena oli nyt kääntää kehitys tieteidenväliseen suuntaan (Beckman 1983).

Uusi poliittinen taloustiede pystyi monella tavalla paikkaamaan kritiikissä maineensa menettänyttä modernisaatiota. Ensinnäkin se piti yllä ajatusta monitieteisestä ja tieteidenvälisestä kehityskaatuksesta. Sekä kehitysmaiden politiikan tutkimuksessa että kehityksen sosiologiassa tämä uusi poliittinen taloustiede antoi mahdollisuuden siirtyä tarkastelemaan kehitysongelmaa kansainvälisten suhteiden ja dominanssin/riippuvuuden kannalta: nämä näkökulmat puuttivat modernisaatiosta (Bernstein 1979). Uusi poliittinen taloustiede oli merkittävä myös vapauttaessaan omalta osaltaan politiikan tutkijat ja sosiologit kehittymättömyyden sisäisistä selityksistä ja tarjotessaan näille helposti ymmärrettävän näkemyksen taloudesta (Higgott 1983). Toiseksi uusi poliittinen taloustiede suuntasi katseensa kohti empiriaa, tutkimuksen relevanssia ja taloudellisen tarkastelun tärkeyttä. Tämä merkitsi sosiologian suuren teorian ja historiallisen tarkastelun kieltoa. Sen sijaan politiikan tutkimuksen ja taloustieteen yhteistyö oli tarpeen, koska »valtion rooli, suunnittelu ja markkinamekanismin ongelmat» olivat heikentäneet traditionaalisen talousteorian ennustuskykyä.

Yleisellä tasolla uuden poliittisen taloustieteen esimerkkinä voidaan mainita Uphoff ja Ilchman (ed. 1972). Heidän lähtökohtanaan olivat yhteiskuntatutkimuksen epämääräinen poliittikkarelevanssi ja talouden formalisointien soveltumattomuus kehityskaatukseen: päämääränä oli konkreettinen poliittisen toiminnan ja valintaprosessin tutkiminen. Poliittikka merkitsi auktoriteettia tai kilpailua sen saavuttamisesta, talous

vähäisten — taloudellisten, poliittisten ja sosiaalisten — resurssien allokointia. Valtio ei saanut jäädä vain vahvempien puolelle, vaan sen tuli pyrkiä molemminpuoliseen hyötyyn. Hallinnon ongelmiin tuijottaminen merkitsi kasvunäkemyksen — käytettävissä olevien resurssien tehokkaan allokoinnin — hyväksymistä. Sen sijaan poliittisen painottaminen merkitsi kehitysnäkemyksestä eli resurssien ja toiminnan mobilisaatiota, osallistuvaa politiikkaa. Tiede ja tieto ei enää ollut abstraktia ja yleistä eikä se pyrkinyt »perimmäisten syiden» tai »olemusten» löytämiseen: näiden tilalle tulivat interaktio, valinnan ongelmat, henkilöiden kyvyt ja päämäärät sekä uniikit tilanteet. Taloustiede käsitettiin valinnan taloustieteksi ja tutkittavana olivat poliittisten valintojen taloudelliset vaikutukset ja taloudellisten päätösten poliittiset vaikutukset — pyrkimyksenä oli nyt sekä taloudellinen että poliittinen optimaalisuus, kun taloudelle oli aikaisemmin riittänyt taloudellisesti optimaalinen ja poliittisesti hyväksyttävä ja poliitikalle poliittisesti optimaalinen ja taloudellisesti hyväksyttävä.⁷

Beckmanin (1983) mukaan uuden poliittisen taloustieteen ongelma on siinä, että päinvastaisesta ajatuksesta huolimatta se on merkinnyt vain uuden erikoisan syntymistä politiikan tutkimuksen sisällä. Uusi poliittinen taloustiede merkitsee vain erillisten poliittisten ja hallinnollisten kehitysdimensioiden esiinnostamista ja niiden kehittämistä. Kyseessä on uusi tiede poliittisten resurssien rationaaliseksi ja tehokkaaksi hallitsemiseksi. Uusi poliittinen taloustiede on manipuloiva ja manageriaalinen: se identifioi yhteiskunnalliset ongelmat valtionhoitajien näkökulmasta. Taloutena se merkitsee julkishallinnon taloutta, jossa ei ole paljoa jäljellä klassisen poliittisen taloustieteen kehityskaatovellutuksesta, joka lähtee riippuvuudesta ja historiallisesta perspektiivistä, tieteidenvälisyydestä, holismista, aliehkityksestä, imperialismista, luokista, toiminnasta ja radikaalista politiikasta (vrt. Coleman & Halisi 1983).

»Public choice», »policyorientaatio» ja evaluaatio

Higgott (1983) lähtee siitä, että »ongelmanratkaisu, hallinta ja järjestelmän ylläpito» ei ole mikään uusi näkökulma, vaan esimerkiksi kehitys-

maatutkimukseen se on tullut teollisuusmaiden tutkimuksesta hyvinkin pitkällä viiveellä. Muutenkin kysymys on lähes koko politiikan tutkimuksen muutoksen läpi kulkevasta näkökulmasta, jonka luonnollinen pääte piste ongelmiaratkaisena »public policy» on. 1970-luvun kehitysmaatutkimus on suhteessa aikaisempaan ongelma-keskeisempi vain siinä määrin kuin esimerkiksi »policy analysis» on behavioralismia ongelma-keskeisempi.

Näkemykseen »rationaalisesta käyttäytymisestä» ovat yhdistyneet kehityskeskustelussa tapahtunut siirtymä kehitysmaiden omien mahdollisuuksien painottamiseen ja kehitysyhteistyön merkityksen arviointiin teollisuusmaiden kannalta. Poliitiikan teko ja ongelmanratkaisu sekä kehitysyhteistyön kaksinaisen kehittämisorientaatio eli toisaalta kehitysongelma ja toisaalta kehitysyhteistyön kehittämisiongelma on tehnyt kehitysmaakysymyksestä rajatun kehityspoliitiikan kohteen, jossa kehitysyhteistyön järjestelmää voi tarkastella ilman kehitysmaitakin. Kun modernisaatio ja poliittinen kehityksen tutkimuksen vielä askartelivat paremman hallintojärjestelmän luomisen kimpussa, nykyisin voi jo huomiota kiinnittää pelkästään hallintojärjestelmän toimivuuden evaluointiin. Evaluaatio näyttää edelleen vetävän yhteen ja kuristavan myös politiikan tutkimuksen näkökulmaa: suuret periaatteelliset kysymykset ovat itsestäänselvyyksinä yhä kauempana samalla kun evaluaatio näyttäytyy universaalina menetelmänä. Johtajan, hallinnon ja kansan kolmiyhteys on muuttunut erilaisten rationaaliteettien yhteensovittamiseksi.⁸

Suuntaus kokonaisuudessaan ja evaluaatio erityisesti vahvistaa taloustieteen jatkuvan tärkeyden kehitysmaatutkimuksessa, vaikka erilaiset tendenssit tehdä ei-talouteen nojaavaa taloutta tätä jossain määrin hämärtävätkin. Oleellista on tässä kuitenkin se, että taloustieteeseen sisältyvä abstraktin ajattelun mahdollisuus näyttää saavan jalansijaa muissa kehitysmaita koskevissa näkemyksissä. Modernisaation kritiikki on väistymässä: tilalle on astunut koko modernisaatioproblematiikkaa hallinnut tieteenihanne kehityksen ja kehittämisen ennustamisesta ja kontrolloimisesta.

Kehitysajattelussa kulttuuripessimismi on hälyttänyt ja sen tilalle on tullut teknokraattinen optimismi. Vähemmän kypsässä muodossa »public

policy» tai arkuus kehitysyhteistyöpolitiikan tosiasioiden edessä on merkinnyt kehitysmaanköyhyyden häviämistä: kehitysmaasuhdetta ovat astuneet välittämään kansalaisjärjestöt, jotka valtion tuella mutta ilman sen vastuuta ovat jonkinlainen politiikattoman politiikan täydellistymä. Strategia nojautuu uskoyhyyteen, joka osoittaa, että myös kehittyneiden maiden ihmiset ovat valmiita — seikkailumielellä — uhrautumaan ja kärsimään. Myönteistä tässä toki on se, että aikaisemman kotimaan kehitysaluepainotuksen tilalle on muodossa tai toisessa astunut kehitysmaapainotus: esimerkkinä myös kehittyneiden maiden kannalta keskustelua herättävän normatiivisen näkökulman uudesta tulemisesta ovat »perustarpeet».

Higgottin (1983) metodologinen kritiikki »public policy»-näkökulmasta noudattelee samantyyppisiä linjoja, jotka ovat tulleet esille jo modernisaatiota kritisoidessa. Perusongelma on teollisuusmaiden menetelmien siirtäminen kehitysmaiden tutkimukseen. Kun näkemys politiikasta lähtee pluralistisesta poliittisesta traditiosta, se merkitsee vallankumouksellisen muutoksen mahdottomuutta. Tähän liittyy modernisaation optimismin haihtuminen: 1960-luvun ajatukset suunnittelun avulla toteutettavasta laajasta ja nopeasta muutoksesta ovat kaventuneet ja supistuneet. Kulttuurinen pluralismi ja relativismi taas kiinnittävät huomion vain näkyvään poliittiseen käyttäytymiseen eivätkä salli kiinnostusta mm. konflikteja luoviin tekijöihin. Instrumentaalisuus ja teknokraattisuus vain korostuvat, kun tutkitaan suppeasti — ja yhä edelleen konsensusolutsin — vain hallituksen/hallinnon toimintaa.

Radikaali tutkimus: riippuvuus

Radikaalin tutkimuksen⁹ ja riippuvuuden käsitteen nousun edellytyksenä oli kehitysmaiden kehittymättömyyden lisäksi kehittyneiden maiden yhteiskunnallinen kehitys. Se toi esille uudet keskustelut ja toimintatavat, jotka ulottuivat vieraantumisen saastumiseen sekä anti-imperialistisista julkaisuista mielenosoituksiin ja väitteisiin porvarillisen tieteen kriisiytymisestä imperialismin ja riiston ideologiana. Tässä heuristisessa porvarillisen tieteen kritiikissä riippuvuusajatukella imperialismiteorioiden jatkeena on oma merkittävä paikkansa. Lievemman näkemyksen

mukaan riippuvuus merkitsee kehitysmaiden oman — kolmasmaailmalaisen — näkökulman esiinmarssia. Jäljet riippuvuudesta eteenpäin johtavatkin uusmarxilaiseen keskusteluun ja pohjois-amerikkalaista keskustelua paljon syvemmälle Latinalaisen Amerikan kehitysongelman hahmottamiseen. Samalla tavalla kuin modernisaatio on hallinnut kehityskeskustelua, voi 1970-luvun alun jälkeistä kehityskeskustelua eräissä piireissä tarkastella pelkästään reunahuomautuksina riippuvuuteen: ongelmallista tässä vain on itse riippuvuuden määrittely.

Riippuvuuden lähtökohtina ovat toimineet ECLA:n strukturalismi ja tuontia korvaavan teollistumisen strategia, Baranin näkemykset¹⁰ ja Latinalaisen Amerikan kommunististen puolueiden strategian kritiikki (esim. Palma 1978, O'Brien 1975). Kaiken takana on myös imperialismiteorioiden¹¹ uusi nousu, jota on vauhdittanut uusmarxilainen marxilais-leniniläisen ortodoksian kritiikki. Higgott (1983, vrt. O'Brien 1975) näkee riippuvuuden kehityslinjana, jossa tärkeitä kohtia ovat ensinnäkin radikaali strukturalismi sekä klassiset imperialismiteoriat ja niihin kohdistuva kritiikki, toiseksi Frankin ja kumppanien suosion kausi ja kolmanneksi 1970-luvun lopun edelleen jatkuva keskustelu luokista ja valtiosta riippuvuuden heikkouksien paikkaajana. O'Brien (1985) jo erottaa selkeästi Latinalaisen Amerikan oman riippuvuuskeskustelun sen pohjois-amerikkalaisista tulkinnoista¹². Itse asiassa ylittämätön riippuvuuden klasinen teksti on Cardoso'n ja Faletton (1979 — alkup. 1969) työ, josta selittyy myös uudempi riippuvuuskeskustelu. »Riippuvuustilanteita vakavasti tutkivien on siksi palattava tähän klassiseen työhön. Alkuperäinen on yhä paras.» (O'Brien 1985, 56)

Riippuvuuden nousun ja samalla kehitysmaakiinnostuksen suuntautumisen Latinalaiseen Amerikkaan selittää erityisesti Kuuban vallankumous.¹³ Alun perin riippuvuuden johtohahmona ja riippuvuudesta kristalloituneen kuvan esimerkkinä toimi sittemmin »dependencian kaupamatkustajaksi» haukuttu A. G. Frank. Riippuvuusnäkemys yksinkertaistettuna lähti siitä, että kehittymättömyyden syyt eivät olleet sisäisiä eli esimerkiksi pääoman ja yrittäjyyden puutteeseen liittyviä, vaan ulkoisia. Kansainvälinen työnjakko ehdollisti »keskuksen» ehdoilla »peri-

ferian» kehitystä: keskus tuotti pääoma- ja kulutustavaroita ja periferia raaka-aineita ja lutsustavaroita. Taloudellinen ylijäämä siirtyi kaikenkattavassa kapitalistisessa maailmanjärjestelmässä kohti huippua »keskus-periferia»- tai »metropoli-satellitti»-ketjussa ja aiheutti »alikehityksen kehitystä»: kehittymättömyys ei siis ollut alkuperäinen tila, vaan kehityksen sivutuote.¹⁴ Ainoa mahdollinen kehitystie tässä järjestelmässä oli siitä irtoaminen: imperialismiin ja »kolmannen maailman» välisessä luokkataistelussa kansa (ja sen johtajat) tulivat »oikean kehityksen» kollektiiviseksi subjektiksi. Riippuvuus toi modernisaation kritiikkiin »talouden» ja »ulkoiset syyt», se pyrki pois yksitieteisistä näkemyksistä (esim. Bernstein 1979 ja Blomström & Hettne 1984, Evers & von Wogau, 1973.)¹⁵

Riippuvuuden muodossa tapahtunut modernisaation kielto ei liity faktoihin, vaan modernisaation arvovapausnäkemysten kariutumiseen: riippuvuutta nostivat uudeksi muodoksi sen takana olevat normatiiviset oletukset eikä suinkaan modernisaation epätieteellisyys. Riippuvuuden suosiota ei selitä evidenssi, vaan radikaalien näkemysten kasvanut suosio. Niinpä riippuvuus esimerkiksi suhteessa modernisaation erillistieteisiin näkemyksiin merkitsi sosiologeille ja politiikan tutkijoille ymmärrettävää talouden käsitettä; se myös mahdollisti näiden tieteiden luonteeseen kuuluvien sisäisten selitysten hylkäämisen (Higgott 1983).

Cardoso (1977) näkee riippuvuutta koskevan keskustelun myyttisenä. Keskustelussa ei Latinalaisen Amerikan tutkijoiden kannalta ole mitään muuta uutta kuin sen Pohjois-Amerikassa ja sitä kautta muualla saatu julkisuus. Itsessään Latinalaisessa Amerikassa keskusteltiin riippuvuusnäkökulmasta keynesiläisyyden ja Parsonsin näkemysten ongelmista jo kauan ennen 1960-lukua eikä tämä keskustelu haaveillut mistään sellaisesta, jota monet riippuvuudesta 1960-luvun lopulla etsivät. Selvää kuitenkin on, että riippuvuus sopi selittämään Latinalaisen Amerikan tilannetta, mutta se pohjois-amerikkalaisittain väritettyinä sopi myös Yhdysvaltojen sisäiseen tilanteeseen 1960-luvulla.¹⁶

Cardoso (1977) näkee riippuvuuden julkisuuden hämärtäneen sen taustan ja sisällön. Ehkä tärkein vääristynyt tekijä on painopisteen siirtäminen sisäisen ja ulkoisen vuorovaikutuksesta ke-

hityksen ulkoisen määräytymisen puolelle: Latiinalaisessa Amerikassa oltiin alun alkaen kiinnostuneita vain siitä politiikasta, jolla Latiinalaisen Amerikan suhteita kehittyneisiin maihin oli parasta hoitaa. Näin riippuvuudesta hämärtyi siihen sisältyvä historiallisuus, tilannekohtaisuus ja kansallisvaltion riippuvan tilanteen analyysi. Kun riippuvuuden julkisuudessa kyse on myös marxismien sukupolvittaisesta uudesta tulemisesta ja tulkitsemisesta, on Cardoso huolissaan myös dialektiikan väärinkäytöksistä. Ongelmallista on myös ollut riippuvuusteorian formaali testaaminen.

Keskinäinen riippuvuus, kansainvälinen järjestelmä ja riippuva kehitys

Kun politiikan tutkimuksen valtavirta kehitysmaatutkimuksessa päätyi vahvaan hallitukseen ja järjestykseen kansallisella tasolla, samanaikaisesti modernisaatiota kritisoinut riippuvuus kiinnitti huomiota kansainvälisen järjestelmän luonteeseen. Keskinäinen riippuvuus on näkemyksistään velkaa esimerkiksi rauhantutkimukselle. Keskinäinen riippuvuus on pyrkinyt globaalisti suodattamaan alleen ne kysymykset, jotka modernisaatiokritiikki nosti esille koko maapalloa uhkaavina ongelmina. Se on myös vastannut riippuvuuden metodologisiin haasteisiin kokonaisvaltaisuudesta pyrkimällä kansainvälisen järjestelmän tason tieteesiin. Strategiana tässä on löytää kansainvälisen järjestelmän tutkimuksen rinnalle maailmanjärjestelmätason sosiologiaa yms. Tämä hämää jo olemassaolevia näkemyksiä maailmanjärjestelmästä pirstomalla niitä erillistieteiden rajoihin. Toisena strategiana voi olla kehitysmaänäkökulman esittäminen uutena universaalina yhtenäisnäkemyksenä. Oman mahdollisuutensa tarjoavat erilaiset tuomiopäivän ennustukset ja maailmanjärjestelmämallit erilaisine ihmistä ja yhteiskuntaa yksinkertaistavine näkemyksineen.

Keskinäisellä riippuvuudella on myös vankka tuki uutta kansainvälistä talousjärjestystä koskevassa keskustelussa tilanteessa, jossa kehittyneet maat ovat kokeneet oman kehityksensä ongelmallisena. Tavallaan keskinäinen riippuvuus onkin uuden kansainvälisen työnjaon vaikutusten kontrollointia ja maailmanlaajuisen järjestyksen ylläpitoa. Tässä ylläpidossa etusijalla ovat erilai-

set neuvottelut ja kansainväliset konferenssit — tutkimuksessa usein YK-yliopiston alaisuudessa.

1970-luku on pakottanut myös taloustieteen tarkistamaan näkemyksiään: on etsitty uudenlaisia selityksiä maailmantalouden ymmärtämiseksi ja hallitsemiseksi. On ehdotettu pitkiä aaltoja, pohdittu monetarismia, syytetty kasvavaa julkissektoria, ihmetelty raaka-aineiden hintojen suhteellista nousua, etsitty NIC-maiden arvoitusta ja uudistettu Bretton Woodsia. Nämä kaikki voidaan tarkentaa kahteen ongelmaan, joista toinen koskee öljyn hintaa ja toinen eri hallitusten talouspolitiikan epäonnistumisia. Jälkimmäinen johtaa Birdin (1985) mukaan mielenkiinnon lisääntymiseen institutionaalisen toiminnan poliittista talustiedettä kohtaan: kansainvälisen järjestelmän tasolla tärkeäksi nousee kysymys »kansainvälisestä poliittisesta kulttuurista».

Harrod (1982) katsoo, että kansainvälisen kehityspolitiikan lähtökohtana 1970-luvulla on ollut »Englannin hiljainen vallankumous»: stagflaation oloissa Iso-Britannia on menettänyt autoritaarisen otteensa kapitalismin dynamiikan turvaavasta työstä. Kansainvälisesti tämä on merkinnyt pyrkimystä estää kehitysmaiden tuottamien raaka-aineiden hintojen nousu sekä jo toteutuneesta raaka-aineiden hintojen noususta aiheutuneiden kehitysmaiden lisääntyneiden tulojen ohjaamista takaisin kehittyneisiin maihin. Kehitysmaissa ovat kansainvälisesti hyväksytyinä kehitysstrategioina olleet vallalla perustarpeet ja niiden turvaaminen. Tämä kehitys johtaa Harrodin mukaan siihen, että vallitseva status quo institutionalisoituu, kehityksen taktiikaksi tulee yhä selvemmin valtion suunnittelu, iskusanaksi ja päämääräksi sosialidemokraattinen hyvinvointi ja kaiken tämän toteuttajaksi ja vartijaksi byrokraatia, jonka hallussa on kontrolloimaton valtion valta. Kansainvälisesti ei välttämättä surkuttella riippuvuuden aiheuttamia ongelmia, sillä päinvastaisiakin esimerkkejä riippuvuuden siunauksellisuutta on helppo löytää: esimerkkinä vaikkapa Kanadan ja Yhdysvaltojen suhde.

Cox (1979) on tarkastellut kansainvälisessä politiikassa 1970-luvulla esiintyneitä painotuksia: on tapahtumassa siirtymä establishmentin näkökulmasta sosialidemokraattisen ja sen osana kolmannen maailman maiden näkökulman puolelle. Cox näkee keskustelussa viisi erilaista painotusta, joilla kullakin on oma organisoitumisen ja

vaikutusmahdollisuuksien asteensa (vrt. esim. Bird 1985, Doyle 1983 ja Petras & Trachte 1979). Ensimmäinen on siis väistyvä ja muiden näkemysten kritiikin kohteena oleva teollisuusmaiden »establishment»-näkemys, joka pienin muutoksin luottaa markkinamekanismiin. Kunkin valtion tulee taata pääoman, tavaran ja teknologian vapaa liikkuvuus ja tätä vapautta valvovat vahvimmat valtiot. Tässä järjestelmässä »neljäs maailma» on hyvinvointitaakka.

Toinen näkemys on sosialidemokraattinen, joka ymmärtää ensimmäisen maailman valistunutta itsekkyyttä ja tämän itsekkyyden edessä sympatisoi kolmatta maailmaa. Näkemys hyväksyy suhteellisen vapaan liikkuvuuden, mutta haluaa erityisesti suojella köyhiä: näkemys onkin apuspesialistien vakiosanastoa perustarpeineen, työllisyysstrategioineen, mobilisaatioineen ja tasa-arvoineen. Näkemys on myös dualistinen: toisaalla on moderni ja toisaalla perustarpeiden tyydyttämistä kaipaava sektori. Näkemys myös antaa liikkumatilaa maailmanhallitukselle.

Kolmas näkemys on kehitysmaiden näkökulma ja se liittyy kehitysmaiden vaikutusvallan kasvuun kansainvälisessä politiikassa. Välillä näkemys on esiintynyt radikaalina, välillä maltillisena. Näkemukseen sisältyy helposti teorian ja toiminnan ristiriitä: toisaalta ajatukset ovat radikaaleja, toisaalta niiden läpivieminen vaatii olemassaolevien hallitusten ja organisaatioiden tuen.

Neljäs ja viides näkemys — uusmerkantilistinen ja historiallisen materialismin mukainen — eivät ole samalla lailla keskeisiä. Uusmerkantilistit esittävät, että politiikka ja siihen liittyvä valta ja vallankäyttö tulevat ennen taloutta ja markkinamekanismia: kansainvälinen talous on nimenomaan valtioiden välinen suhde. Historiallinen materialismi kiinnittää Coxin (1979) mukaan huomiota tuotantoprosessiin ja maailmankapitalistiseen järjestelmään.

Coxin (1979) arviot liittyvät UKTJ-keskusteluun. Hoogvelt (1982, 88—89) näkee, että myös tässä teollisuusmaat ovat pystyneet vesittämään kehitysmaiden vaatimukset. Vesittäminen on tapahtunut kiinnittämällä huomio yksityiskohtien hiomiseen: näin ei ole tarvinnut loppujen lopuksi ottaa kantaa laajoihin periaatteellisiin kysymyksiin. Kun laajat ongelmat on tällä tavoin fragmentoitu osaongelmiksi, tulee teollisuusmaiden suhteellinen etu neuvotteluihin liittyvässä tiedossa

ja taidossa paremmin esille. Eräs vesittämisen keino on ollut neuvotteluprosessin institutionaalisointi: sama on pitkin 1970-lukua tapahtunut kansainvälisille kehitysstrategioille ja niihin liittyvälle tutkimukselle.

Browett (1982) kutsuu tätä kansainvälisen politiikan kautta reformismin kaudeksi. Reformismin lähtökohtana on todellisten käytännön ongelmien ratkaiseminen: enää ei välitetä suurista teorioista ja niihin pitäytyvistä tarkastelukulmista. Reformismin mukaan modernisaation kiellossa on menty liian pitkälle: itse ajatus ei ole epäkelpo, vaan kaipaava kohentamista esimerkiksi kehitysavun suunnittelun ja toimeenpanon parantamiseksi. Kyvykkyytensä todellisten ongelmien edessä reformismi on osoittanut nopealla uusiutumisella kasvusta työllisyys- ja kasvun uudelleenjakostrategioiden kautta perustarpeiden tyydyttämiseen. Kyvykkyytensä se on myös osoittanut ottamalla maaseudun keskeiseksi kehittämisen kohteekseen. Ylipäänsä toimitaan Maailmanpankin mallien mukaisesti ja niiden mukaan muutos ei tapahdu helposti, lännen kehityksen malli saattaa kehitysmaissa tuoda päinvastaisia tuloksia (tätä väitetään Maailmanpankin strategiat eivät kyllä hyväksy), radikalismi on edelleenkin ja jatkuvasti pahasta ja vallan keskittäminen on sen jakamista tärkeämpää eli järjestys on säilytettävä.

Reformismi käy keskustelua myös riippuvuuden kanssa. Sen näkökannalta voi esimerkiksi Frankia kritisoida siitä, että »köyhtymistä» ei ole tapahtunut. Samoin reformismi tarjoaa »riippuville periferioille» tietyn autonomian: ne pystyvät vaikuttamaan sisäisesti omaan kehitykseen — tehokkaammalla ja järkevämmällä politiikalla eli luomalla paremman »kapitalistisen järjestyksen». »Oikea, soveltava ja soveltuva» kehitys tapahtuu vaihtoehtoisena politiikkana kansainvälisen (sosialidemokraattisen) uusoptimismin myötävaikutuksella ja sympaattisella tuella: optimismia ruokkivat usko moderniin teknologiaan, keskitettyyn valtaan, byrokraattiseen rationaliteettiin ja tieteeseen.

Reformismin sisältö ennakoii jo vuorovaikutusta vaihtoehtoisen kehitysajattelun kanssa. Ongelmiakin toki tähän suuntaan ilmenee: missä määrin kehitysmaiden pitää integroitua vallitsevaan maailmanjärjestelmään vai onko erossapysymisen parempi vaihtoehto? Integrointi merkitsee

uhkaa oman yhteiskunnan tuhoutumisesta eurooppalaisen ajattelutavan sekä »coca-cola imperialismiin ja kasvavien odotusten vallankumouksen» edessä: kasvavien odotusten vallankumous teollisuusmaiden elintasoineen voi merkitä koko kansainvälisen järjestelmän tuhoa. Erosapysyminen taas merkitsee kieltäytymistä »kapitalismin sivilisoivasta vaikutuksesta» ja vain omillaan toimeentuloa (ks. Goulet 1983).

Hoogvelt (1982, 120—148; vrt. Ashley 1983) liittää keskinäiseen riippuvuuteen maailmanmallit ja niiden tulevaisuuskuvan: maailmanmallit ja niiden nopean julkisuutensa 1970-luvun alussa samaan aikaan kun keskinäinen riippuvuus nousi esille. 1960-luvun kriisi ja siihen liittyvä yhteiskuntatieteen muutos nostivat pinnalle maailmanjärjestysliikkeen (Swazo 1984). Vaikka mallit aluksi keskittyivät systeemanalyysin globalisointiin tutkien globaalien systeemien rajoja, ne vähitellen ovat kiinnittäneet huomiota kehityksen taloudellisiin, poliittisiin ja sosiaalisiin tekijöihin: tämä on näkynyt näkemyksinä kansainvälisen talouden ja tulonjaon uudelleenjärjestelystä — iskusanoina ovat toimineet uusi kansainvälinen taloudellinen järjestys ja perustarpeet. Tämä on merkinnyt myös sitä, että toisen polven mallit ovat hylänneet kasvun rajat ja nolakasvun esittäessään kasvua ratkaisuksi kehityksen ongelmiin: pisimmälle menevät ne, joille jatkuva kasvu on ratkaisu myös omiin haitallisiin sivuvaikutuksiinsa. Näin vallitsevan kansainvälisen taantumien oloissa ei enää povata lisää kuruutta, sillä työttömyyden yms. -ongelmien edessä ei kasvun vastaisuus lyö leiville: pikemminkin korostetaan kehitysmaiden markkinoiden tarvetta ja mahdollisuuksia kehittyneille maille.

On syytä kiinnittää huomiota siihen, miten Latalalaisen Amerikan oma keskustelu poikkeaa yleisestä, lähinnä pohjois-amerikkalaisesta riippuvuuskeskustelusta. Tämä on tullut myös pohjois-amerikkalaiseen tietoisuuteen tavassa, jolla erilaiset riippuvuuden edelleenkehittelyt erityisesti näkemyksen palattua kiertueeltaan (ks. Blomström & Hettne 1984) ovat hahmottaneet kehityksen mahdollisuuksia. Kun jo lähtökohtana on ollut maailmankapitalistisen järjestelmän vaikutusten tarkastelu riippuvissa talouksissa, paluu on merkinnyt Latalalaisen Amerikan valtioiden konkreettista tarkastelua: on palattu kansallisvaltion siitä kansainvälisen järjestelmän huomas-

ta, johon pohjois-amerikkalainen riippuvuuden tulkinta vei ja jonka monet teemat kansainvälisen politiikan tutkimus 1970-luvulla otti omikseen (esim. Smith 1979). On tapahtunut Latalalaisessa Amerikassa aina esillä ollut historiallisen, rakenteellisen ja kokonaisvaltaisen näkemyksen läpimurto tarkastelemaan kehityksen historiallista tilannetta ja kansallista kontekstia (esim. O'Brien 1975).

Ratkaisuna Cardoso (1977) mukaan hämärrettyyn kokonaisuuden ja osien ongelmaan Smith (1979) lähtee siitä, että on hyväksyttävä periferian variaatio. Näin Smith asettaa riippuvuuden maailmanjärjestelmästä määräytymisen tilalle Cardoso ja Falettoa (1979 — alkup. 1969) seuraten erilaisia kehitysmaavaltion malleja, joita ovat (1) liberalismiin ja yksityiseen pääomaan perustuva, (2) kansallis-populistinen eli valtiokoneistoon sitoutunut ja (3) enklaavi eli ulkomaiseen omistukseen kehityksensä perustava. Latalaista Amerikkaa käsittelevässä keskustelussa on siirrytty erilaisten »riippuvan kehityksen» muotojen uusstrukturalistiseen tarkasteluun. Niinpä myöhemmissä arvioissa ja tutustuttaessa myös alkukielillä Latalalaisen Amerikan riippuvuuskeskusteluun se on paljastunut hyvin monimuotoiseksi.

Radikaali tutkimus: uusmarxilaisuus

Tärkeänä riippuvuuden ongelmia koskevan keskustelun käynnistäjänä on toiminut Laclau (1971) esittäessään kapitalismin etenemisen usein voimistaneen ei-kapitalistisia tuotantotapoja. Laclau on johtanut kahteen näkemykseen, joista toinen keskittyy kiertoon (»circulationistit») ja toinen tuotantoon (»produktionistit»). Yksinkertaisimmillaan circulationistit edustavat riippuvuutta: heille tärkeää on riisto valtioiden/kansakuntien välillä. Produktionistit edustavat marxismia, jota kiinnostavat luokat sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla ja riisto tuotantotavassa taloudellisen yhteiskuntamuodostuman sisällä. O'Brien (1985) lähtee kuitenkin siitä, että kiertoon keskittyvien sisällä on erotettava kaksi erilaista näkemystä: toinen on riippuvuus Latalalaisen Amerikan tutkijoiden esittämänä ja toinen riippuvuus maailmanjärjestelmäanalyyysin eli Frankin, Wallersteinin ja Aminin esittämänä. Jälkimmäinen keskittyy itse asiassa globaaliin

pääoman kasautumiseen ja eroaa tämän vuoksi Latinalaisen Amerikan konkreettisten, kansallismielisten sidottujen riippuvuustilanteiden analyysistä.

Vaihtoehtona kierrolle ja tuotannolle kokonaisuudessaan O'Brien (1985) näkee Lipietzin (esim. 1982) näkemyksen. Myös Browett (1985) päätyy siihen, että alueellisen eriarvoisuustarkastelun tilalle on nostettava pääoman kansainvälistymisestä sekä siihen liittyvästä luokkataistelusta ja valtion roolista selittyvä epätasainen yhteiskunnallinen kehitys. Petras ja Brill (1985) esittävät keskustelua tyrannisoivan globaalin järjestelmän determinismistä korostavan — loppujen lopuksi weberiläisen — näkemyksen tilalle yhteiskunnallisten toimijoiden dominanssi- ja alistussuhteista lähtevää tarkastelua (»relational approach»). Kokonaisuudessaan keskustelu uudesta kansainvälisestä järjestyksestä ja työnjaosta on vilkasta (esim. Addo (ed.) 1984).

Circulationistit lähtevät Frankin edelleenkehittelystä keskittymällä vaihtoon jonkinlaisen »epätasaisen vaihdon» käsitteen avulla. Tärkeimpiä hahmoja ovat Emmanuel, Wallerstein ja Amin: viimeksi mainittu tosin edustaa jonkinlaista välimuotoa kierron ja tuotannon välillä. Circulationisteja on kritisoitu siitä, että heidän näkemyksensä palautuvat Smithiin ja Weberiin. He myös edustavat tämänpäivän kolmasmaailmalaisuutta esittäessään mm. luokat maantieteelliseksi yksiköiksi.

Produktionismin sisällä marxilaisia keskustelunaiheita ovat ensinnäkin Warrenista lähtevä ja häneen palaava keskustelu teollistumisesta ja uudesta kansainvälisestä työnjaosta. Toisena on riippuvuuden marxifointi Kayn ja subsumption esittämässä muodossa ja kolmantena tuotantotapojen artikulaatio ja sen sisällä keskustelu mm. erillisestä koloniaalisesta tai perifeerisestä tuotantotavasta (vrt. Bernstein 1979 ja Ruccio & Simon 1986).

Oman välttämättömän ongelmansa keskustelussa muodostavat näkökulmat, jotka palaavat fundamentaalimarxismiin.¹⁷ Esimerkiksi Warren (1980) lähtee siitä, että kapitalistinen kehitys kehitysmaissa on mahdollinen ja itse asiassa toisen maailmansodan jälkeen tapahtunut prosessi. Kolonialismi ei tätä kehitystä estänyt, vaan kiihdytti sitä hajottamalla ei-kapitalistisia rakenteita: kehittämättömyyden syyt ovat sisäisiä. Teollisuus-

maiden politiikka suosii kehitysmaiden teollistumista. Kapitalismi kehitysmaissa vapauttaa perheen tuottajan roolista ja antaa tilaa yksilön voimavarojen toteuttamiselle: kapitalismi on merkinnyt luonnon ylivallan voittamista ja aidon moraalisuuden valinnan mahdollisuutta. Kapitalismia seuraavat demokratia, tasa-arvo, seikkailumieli ja hengen vapaus ovat paras mahdollinen maa-perä yhteiskunnallisille liikkeille.

Kayn (1975, 55) ongelma ei ole siinä, että kapitalismi riistää kehitysmaita, vaan siinä, että kapitalismi ei ole vielä riistänyt kehitysmaita tarpeeksi. Omassa riippuvuuden marxifioinnissaan Agh (1980) taas esittää, miten Marx olisi esittänyt kapitalismin tunkeutumisen kehitysmaihin, jos Marx olisi sen esittänyt. Keskeistä on pääoman formaali ja reaalin alistaminen: edellinen viittaa kolonialismin säilyttämiin esikapitalistisen riiston muotoihin, jälkimmäisessä tunkeutumisen kuluksa saavutettu taloudellinen ja yhteiskunnallinen rakenne uusintaa itse itsensä. Keskukseen ja periferian ero on siinä, että keskukseen dominoivat sisäiset suhteet eli kansalliset markkinat, jotka vielä pyrkivät suuntaamaan kansainväliset suhteet palvelemaan kehitystään. Periferiassa maailmanmarkkinat dominoivat ja muokkaavat sisäisiä suhteita.

Kun politiikan tutkimus revisioinneissaan otti avukseen antropologian tulokset, niin keskustelu tuotantotapojen artikulaatiosta on ottanut oppia marxilaisesta antropologiasta. Merkittävänä tekijänä on ranskalainen marxilainen antropologia, johon ovat liittyneet antropologian institutionalisoituminen tieteenä, vuoden 1956 tapahtumat sekä marxilaisen intervention teoreettinen merkitys ja poliittinen tarkoituksenmukaisuus »aikansa taisteluissa». Peruskysymys tuotantotapojen artikulaatiossa on: miten ja kuinka paljon kapitalistinen tuotantotapa on edennyt ei-kapitalististen tuotantotapojen kustannuksella ja mitä vaikutuksia tällä etenemisellä on ollut kehitysmaiden kehitykseen. Keskustelun lähtökohdat ja etenemissuunnat ovat olleet moninaiset: ensinnäkin suhteessa Frankiin pyrkimyksenä on ollut rakentaa yhteys Frankin käsittelemän kansainvälisen järjestelmän ja kehitysmaista kertyneen antropologisen tietämyksen välille. Toiseksi tarkoituksena on ollut pureutua lähemmin Frankiin ja maailmanjärjestelmänalyysin ajatukseen siitä, että »kapitalismi on kaikkialla». Kolmanneksi on

keskustelu »alkuperäisestä kasautumisesta» sekä feodalismiin ja kapitalismiin suhteesta. (esim. Foster-Carter 1978 ja Ruccio & Simon 1986.) Tärkeintä tuloksissa on luokkarakenteen, maailmantalouden yms. marxilaisten käsitteiden kompleksisuuden korostus riippuvuuden taloudellisen determinismin ja radikaalin strukturalismin vastapainona.

Aluksi radikaali keskustelu kiteytyi keskusteluna yhteiskunnallisesta osallistumisesta ja marxismista. Tässä uusmarxilaisuus on kritisoinut ortodoksia marxilais-leniniläistä näkemystä (esim. Foster-Carter 1973). Uusmarxilaisen kannan mukaan klassinen imperialismiteoria on teoria kapitalismin laajenemisen välttämättömydestä, mutta imperialismi nykyisin pitää nähdä kansainvälisten kapitalististen suhteiden kokonaisuutena. Uusmarxismi on myös hylännyt kansallisen porvariston ja sen yrittäjyyden avulla kehittyneen työväenluokan liittolaisuuden porvarillisessa vallankumouksessa ja kolmasmaailmaisesti luottaa köyhimmistä köyhimpään »ryysyköyhälistöön». Uusmarxismi kritisoi myös reaaliosialismia: riippuvuus — samoin kuin myös maailmanjärjestelmänalyysi — soveltuu selittämään myös sosialististen maiden keskinäisiä suhteita. Uusmarxismi lähtee uudesta moraalista ja toiminnan käsitteestä: kaikkien oli tultava Che Guevaran, Malcolm X:n, Kim Il Sungin tai Ottilie Kuusisen kaltaisiksi. Näkemys mahdollistaa myös koko teollisen kehityksen kritiikin: ääriesimerkkinä käytännön toteutuksesta on Pol Pot.

Alikehityksen ja kehityksen teorian mahdollisuus?

Käsitteellisesti hankalimman sekä riippuvuutta että uusmarxilaisuutta koskevan keskustelun voi pelkistää kysymyksiin: mikä on kapitalismi? Koska pääoma on riistänyt tarpeeksi? Alikehityksen kehityksen ongelmahan on ollut se, että se viittaa kapitalismiin vain markkinoiden ja voiton käsitteillä. Se ei myöskään ole ollut kiinnostunut kehittyneiden maiden kapitalismin luonteesta: esimerkiksi ajatus 'itseriittoisesta kehityksestä' on monien muiden käytettyjen käsitteiden tavoin ideologisen vastustajan — Rostowin — luoma käsite (Bernstein 1979).

Bernstein (1976a, 1979 ja 1982, ks. myös Leys

1977, Phillips 1977 ja Taylor 1974) päätty epäilemään koko alikehitysteorian mahdollisuutta.¹⁸ Bernsteinin näkemyksen mukaan alikehitys on teoriana mahdoton, koska sen kehityskäsite hyväksyy kapitalistisen kehityksen keskuksessa, mutta ei periferiassa. Tämä johtaa oletuksiin, joiden mukaan keskuksessa tapahtuu normaali ja ongelmaton kapitalistinen kehitys ja se mitä periferiassa tapahtuu ei ollenkaan tapahdu tai on epänormaalia. Se johtaa myös kantaan, joka puolustelee hyvinvointikapitalismia ja kritisoi moraalisiin perustein kapitalismin epäonnistumista eli yhteiskunnallista epätasa-arvoa ja epätasaita kehitystä kehitysmaissa. Näin sekä alikehityksen että sen marxilaisten piirteiden problematiikka on vain porvarillisen tieteen jatkoa ja marxismiin mystistä sosiologisoitua. Kun hyvinvointikapitalismi on kehittyneissä maissa pystynyt säätelemään ristiriitansa valtiointerventiolla ja yhteiskuntasopimuksin, ei kehitysmaiden alikehityksestä voi seurata käytännöllistä muutoksen strategiaa: »Much writing on dependency seems to leave one with the vision of the desirability of an anti-imperialist, populist leader uniting his people under the technocratic state.» (O'Brien 1975, 25) Ratkaisu näihin teorian ongelmiin on, että tutkimuksessa asetetaan tiukemmalla »käsitteellistämällä» paikoilleen alikehitysnäkemukseen sisältyvät yksiviivaiset oletukset kansallisesta taloudesta ja maailmantaloudesta, sisäisestä ja ulkoisesta, kapitalismin tarpeiden logiikasta ja artikulaatiosta — näin syntyy oikea »teorettinen kohde».¹⁹

Konvergenssi: kehitysmaavaltio ja luokat kehitysmaatutkimuksen keskeisinä ongelmina?

Politiikkaorientaatioon liittyy ajatus siitä, että kehitysmaatutkimuksen vallitsevat näkökulmat ovat loppujen lopuksi päätyneet tiettyjen ongelmien ympärille. Näitä ongelmia, joiden kautta kehitysmaatutkimuksen etenemistä voi nyt jälki- viisaasti seurata sekä eteen- että taaksepäin, ovat valtio ja luokat, talouden ja politiikan välinen suhde sekä tieteidenväliset suhteet.²⁰ Kehityksen käsittämisessä on siis sekä oikealta että vasemmalta päädytty valtion ja luokkien tutkimukseen, menetelmällisenä uudistuksena on esitetty tieteidenvälisyyttä, uutta poliittista taloustiedettä tai

näiden radikaaleja vastineita (esim. Lundahl & Vedovato 1986).

Higgott (1983) lähtee siitä, että ajan myötä »development studies» ei ole pystynyt ratkaisemaan kehityksen eikä kehittämisen ongelmaa muuttuessaankaan. Kun ratkaisujen esittäminen on vaikeutunut, ovat tilalle tulleet vähemmän kunnianhimoiset ongelmanasettelut. Universaaleista näkemyksistä on tultu kohti pääoman kasvutuksen ja kehitysmaayhteiskuntien evoluution kompleksisuutta ja monimuotoisuutta. Higgottin konvergenssissa sekä modernisaatio että radikaali koulukunta ovat riippuvuutta ja sen »alikehityksen kehitys»-näkemystä vastaan: näkemys on teoreettisesti epälooginen ja empiirisesti kehitysmaat koko ajan teollistuvat kapitalistisesti.

Randall ja Theobald (1985) näkevät, että kehitysmaatutkimuksen konvergoituminen ja yhteisen ongelman löytäminen vie keskusteluun valtiosta. Tähän johtavat toisaalta vertaileva historiantutkimus ja toisaalta »public policy approach». Vertailevassa historiassa on kysymys vahvan hallituksen tutkimuksesta, policyanalyysissä taas rationaalisesta valinnasta. Higgott (1983) lähtee siitä, että modernisaatiolla ja radikaalilla koulukunnalla on samanlainen näkemys kehitysmaavaltiosta: käsitys vain ilmaistaan eri käsitteillä ja erilaiselta normatiiviselta perustalta. Kun modernisaatiossa eliitit tekevät valtion politiikkaa, radikaalissa näkemyksessä politiikasta huolehtivat tiettyssä yhteiskuntamuodostumassa kapitalismin generoimat luokat: yhteistä näille näkemyksille on ajatus valtion autonomiasta ja valtion orgaanis-korporatiivisesta luonteesta. Valtion toiminta ei ole taloudellisesti determinoitu eikä myöskään poliittisesti intressitöntä. Valtio ei ole liberaali eikä moniarvoinen tai marxilaisen konseptin mukainen, vaan orgaaninen ja autoritaarinen. Kehitysmaavaltio on poliittisesti ylikontrolloitu ja taloudellisesti alikontrolloitu: tämä johtaa teknokratiaan, autoritaarisuuteen, byrokraattien valtaan, kontrollin lisääntymiseen ja persoonattomuuteen »toisen polven eliittien» hallitsemiskeinona.

Randallin ja Theobaldin (1985) mukaan konvergenssi merkitsee valtiokoneiston, sen kontrollin ja kontrollointimahdollisuuksien sekä yhteiskuntaan vaikuttavien sisäisten ja ulkoisten tekijöiden tutkimusta. Konvergenssi ottaa huomioon

ulkoiset tekijät ja sisäiset voimavarat. Yleisenä kehityslinjana on ollut siirtymä heikosta vahvaan valtioon. Konvergenssiin vaikuttaa myös se, että itsessään kehittyneissä maissa kapitalismin kehitys ei ole ongelmaton.

Monet tekijät riippuvuuden kritiikissä ovat vaikuttaneet luokkia ja jälkikolonialaista valtiota koskevan keskustelun nousuun: myös koko politiikan tutkimuksessa on valtio noussut esille. Tärkeää on ollut marxilainen ajattelu, joka on kylläkin kohdistunut lähinnä teollisuusmaavaltioon: esimerkiksi Poulantzasin ja Milibandin keskustelu — yleensä Laclauin tulkitsemana — on kehitysmaatutkimuksessa ollut esillä. Riippuvuuden luokkanäkemys »ulkomaisena agenttina toimimisesta» on ollut kritiikin kohteena: sen sijaan on etsitty kansainvälisen pääoman ja kehitysmaiden yhteiskuntamuodostuman välisiä suhteita. Huomiota on kiinnittänyt kehitysmaiden hallinnollisbyrokraattisen koneiston lisäksi poliittisen autonomia taloudesta. Eräänlaisena johtopäätöksenä on kehityksen kontekstin korostus ja siihen sisältyvien mahdollisuuksien erilaisuus (Higgott 1983).

Uusmarxilaiselta kannalta tämä kehitys on alkanut riippuvuuden revisioinnista: valtio, luokat yms. ovat tulleet tärkeiksi tutkittaessa kehitysmaiden omia rakenteita ja niiden liikkumavaraa riippuvuuden yhden yhtenäisen kapitalistisen maailmanjärjestelmän alla. Uusmarxilaiset etsivät yhä vallankumouksen tekijää: enää se ei löydy suoraan »ryyryköyhälistöstä», vaan kehitysmaiden yhteiskunnallisten olojen kompleksisuuden tunnustamisen pohjalta ja tällöin jopa talonpoikaisto voi olla kumouksen takana (ks. Shanin 1982). Ongelmallista marxilaisessa luokkia koskevassa keskustelussa on ollut se, että tähän saakka esimerkiksi etnisyyt ja yhteisöllisyys on näkemyksen mukaan ollut »vääärää tietoisuutta». Samoin riippuvuuskritiikissä on kuitattu monia asioita viittaamalla »eteläiseen nationalismiin» (Smith 1979).

Binderille (1986) konvergenssi merkitsee tutkimuksen uudistumista uusliberalismina. Uusliberalistinen teoria käyttää hyväkseen uusmarxilaisia näkemyksiä tilanteessa, jossa marxilaisuus on pyrkinyt ulos »rautahäkistään». Binderin esimerkkejä uusliberalismista ovat Cardoso ja Falletton (1979), Evansin, O'Donnellin, Wallersteinin, Barrington Mooren ja Skocpolin työt, jois-

sa siis alkuperältään marxilaiset näkemykset on muokattu liberalismille soveliaiksi, empiirisesti testattaviksi ja samalla normaalitieteellisiksi. Latinalaisen Amerikan tutkimuksessa koko ajan taustalla vaikuttavia keskeisiä kysymyksiä ovat: kuinka Latinalaisessa Amerikassa toteutuu liberaali, demokraattinen hyvinvointivaltio? Mitkä maat päätyvät semiperiferioiksi? Onko autoritaarinen, vaikutusvaltainen porvaristo syntymässä? Voidaanko Latinalaisen Amerikan tärkeimmissä maissa välttää vallankumous?

Mikä tähän konvergenssiin sitten on vienyt? Yhtenä syynä on kehitysmaatutkimuksen luonnetta koskeva keskustelu, yritys löytää kehitysmaatutkimuksen erityisyys. Konvergenssi kuvastaa myös tähän liittyvänä tendenssinä kehitysmaaongelman lopullista käytännöllistymistä, jossa »kehittäminen» ja »vaikuttaminen» ovat otaneet ylivallan itsensä akateemisena tieteenä esitävästä kehitysmaatutkimuksesta. Näin kehitysmaatutkimusta siinä samassa mielessä, jossa se esiintyi modernisaation jälkeisenä kritiikkinä ei enää olekaan. Konvergenssissa on myös kysymys sen myöntämisestä, että kehitysmaaongelman ymmärtäminen on helppoa, mutta tästä ymmärryksestä on aina ollut vaikea johtaa politiikkaa. Ymmärtämisessäkin tosin on tapahtunut monimuotoistumista, sillä enää ei edes teollisuusmaiden kehitystä voi ottaa annettuna: tämä on johtanut peräämään läntisen yhteiskunnallisen ja poliittisen ajattelun rationalismin ja teknisen ongelmanratkaisukyvyyn uudistumista. Tähän liittyvien eliittien kansainvälisyyden, byrokraattien irrallisuuden ja kansallisen tason hallinnon luomisen ongelmien takana on koko ajan kysymys kehitysmaakontekstista ja etnosentrismistä.

Vaihtoehtoinen kehitysajattelu

Vaihtoehtoinen kehitysajattelu pitää yllä kehitysajattelun alkuperäistä perinnettä laajoista kysymyksistä. Sen lähtökohdat ovat kehittyneiden maiden ongelmissa: kehittyneiden maiden saavutuksia ja epäonnistumisia ei haluta jatkaa kehittyneissä maissa eikä toistaa kehitysmaissa. Yksinkertaisissa versioissaan vaihtoehtoisuus vastustaa mm. valtiokeskeistä järjestelmää, markkinoiden ja rahatalouden laajentumista, ihmisten ja ihmisyyhteisöjen homogenisointia sekä luonnonriistoa. Lähtökohtana pitää olla sen tajuaminen,

että kehitysstrategiat eivät koske pelkästään kehitysmaita: todellinen vaihtoehto syntyy vain kriisin oloissa ja asettaa kysymyksenalaiseksi koko yhteiskunnan merkityksen (ks. Rist 1980).

Sutcliffe (1984) ei kuulu populaarin vaihtoehtoisuuden piiriin. Hän lähtee itsekriittisesti arvioimaan aikaisempaa riippuvuuteen sidottua näkemystään kehitysmaiden teollistumisesta. Tämän näkemyksen mukaan vain teollistumisen kautta tapahtuva elintason nousu merkitsi köyhyyden eliminointia ja perustarpeiden tyydyttämistä. Samoin vain harvat kehitysmaat pystyivät teollistumaan modernilla tavalla — suurin tuotantoyksiköin, modernilla teknologialla ja pääomaintensiivisesti.

Nyt Sutcliffe (1984) on sitä mieltä, että teollistuminen ei välttämättä turvaa perustarpeita: osoituksena tästä ovat monet tarpeettomat tavarat. Kaiken kaikkiaan teollistuminen on tapahtunut »kansoille», mutta ei »ihmisille». Teollistuminen on merkinnyt pakkotyön ja liukuhinnan pakkoa: tämän tilalle on tarpeen soveltuva, työvoimavaltainen ja pienimuotoinen teollistaminen. Teollistuminen on vaatinut omat turhat uhrinsa, jotka liittyvät tuotettuihin tuotteisiin — mm. sotatarvikkeisiin — ja vieraantumiseen. Kuitenkin elämme potentiaalisessa yltäkylläisyyden maailmassa: potentiaalin vain ovat tukahduttaneet poliittiset seikat.

Tämä vie näkemykseen vaihtoehdosta jonain uutena, kokonaisvaltaisena näkemyksenä, joka on samalla sekä konkreettinen että palauttaa kehitystä koskevan keskustelun yhteiskuntateorian ja -metodologian perimmäisiin kysymyksiin. Tämäntyyppistä vaihtoehtoa etsii myös Wallerstein (1984) pyrkiessään yhdistämään yhteiskunnallisen liikkeen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen fragmentoitunutta ja isoitetunutta teoriaa vastaan. Myös Lehmann (1979) katsoo, että kehitysmaatutkimuksen mahdollisuudet ovat vielä käyttämättä. Osallistavan toimintatutkimuksen lähtökohdat murtavat radikaalisti läntisen filosofian subjekti-objekti-jaottelua tehden siitä subjekti-subjekti-projektin. Kysymys ei ole kehittämisestä, vaan vallasta sekä tutkimuksen ja poliittisen toiminnan yhdistämisestä. Vastaliikkeet ovat ruohonjuuritason liikkeitä ja niiden voima on toisaalta niissä traditioissa ja merkityksissä, joita läntinen normalisointi ei ole vielä saavuttanut, ja toisaalta tämän normalisoinnin ki-

teytymän — taloudellisen riiston — vastaisessa luokkataistelussa (Escobar 1984—85.) Vaihtoehdon mahdollisuudesta kertovat myös historian, kulttuurin yms. uusi tuleminen kehitysmaatutkimuksessa. Onko mikään vaihtoehto kuitenkaan todellinen, jos sen kantajina toimivat terveyttään vaalivat jupit, uskonnolliset ääriyhmät tai yhteiskunnan marginalisoidut naisista työttömiin ja vammaisiin? (ks. Friberg & Hettne 1985)

Paradigmamuutos vai vallan/kontrollin lisääntyminen

Foster-Carter (1976) on tarkastellut kehitysmaatutkimusta Rostowin ja Frankin välillä tapahtuneena paradigmamuutoksena, Galtung ym. (1982) etsivät muutosta tavaraa ja rahaa korostavasta modernisaatiosta ihmistä ja luontoa painottavaan toisenlaiseen kehitysjäntelöön. Sosialismiin ja kapitalismiin sitoutuen muutosta on myös hahmoteltu »valtion» ja »markkinoiden» avulla (esim. Hettne 1982): nykyaikaisemmin tämän voi esittää viittaamalla »sinisiin», »punaisiin» ja »vihreisiin» sekä näiden näkemysten erilaisiin vaaleusasteisiin (esim. Friberg & Hettne 1985).

Elguea (1985) ei hyväksy ajatusta kuhnilaisesta paradigmamuutoksesta modernisaatiosta riippuvuuteen, jota ovat esittäneet mm. Bodenheimer (1970) ja Foster-Carter (1976). Ajatus on kuhnilaisessa mielessä ongelmallinen, koska yhteiskuntatieteet eivät edes ole kypsiä kuhnilaisen keskustelun kohteeksi ja niihin on kehitysmaatutkimuksessa jätetty soveltamatta Kuhnin alkuperäisiä ajatuksia mm. yhteismitattomuudesta, tieteensisäisen edistyksen ja kumuloitumisen mahdollisuuksista, rationaalisesta vertailusta teorioiden kesken sekä koko tieteellisen vallankumouksen käsitteestä ja siihen sisältyvästä äkillisestä käännynnäisyydestä. Kehitysmaatutkimuksessa onkin vielä vallalla tiettyjen näkemysten tieteellisyttä legitimoiva paradigmojen etsintä. Elguea suosittelee kehityksen teorian tutkimukseen lakatosilaista tutkimusohjelmaa: mm. Higgott (1983) on sitä pyrkinyt myös sovelta-

Harrodille (1982) kehitysmaatutkimuksen muutos heijastaa Yhdysvaltain strategian muu-

toksia: ensin modernisaatio toimi puolustuksena kommunismin uhkaa vastaan, sitten maaseudun kehittäminen talonpoikaissotia vastaan ja nyt kansainvälisen järjestelmän status quon institutionalisoiminen ja valtiovallan heittäminen valtiovaltaan erikoistuneiden byrokraattien käsiin erilaisia »köyhien» vaatimuksia vastaan. Staniland (1983, ks. myös Pakenham 1973) näkee strategian muutosten lisäksi vaikuttavina erilaiset poliittiset ja akateemiset intressit: skaala ulottuu ulkopoliittikan palvelemisesta akateemisen tiedon ja kulttuureista oppimisen kautta solidaariisiin yhteiseiintymisiin kolmannen maailman kanssa.

Harrod (1982) löytää kehitysmaatutkimukselle kolme mielenkiintoista määrettä. Ensinnäkin kehitysmaatutkimuksen kohteena ovat köyhät, sillä rikkaat eivät kaipaa »neuvoja ja kontrollia». Toiseksi tutkimus lähtee ideologian eliminoinnista: sosiaalifilosofiset teemat ovat turhia ongelmanratkaisun kannalta. Kolmanneksi nämä molemmat suunnat merkitsevät intellektuellin byrokraatisointia ja astumista vailla vastuuta hallinnon palvelukseen. Myös tässä osat astuvat asiantuntemuksena kokonaisuuden tilalle: tässä vaikuttaa myös yhteiskuntatutkimuksen luonne jonkun tutkijasta riippumattoman, etäisen tutkimuksena.

Ashley (1983) sitoutuu tarkastelemaan kehityneiden yhteiskuntien positivistisen yhteiskuntatieteen ideologista merkitystä ja rajoja habermasilaisessa hengessä. Tätä taustaa vasten hän katsoo, että esim. malliajattelu kokonaisuudessaan on kansainvälisen politiikan benthamilainen panoptikon. Samalla se on positivistinen ratkaisumalli, joka korostaa yksilön teoreettista ensisijaisuutta ja samalla olettaa arvoiltaan, normeiltaan, järjestykseltään ja odotuksiltaan yhtenäisen yhteisön olemassaolon. Mallit perustuvat ajattelutapaan, jota luonnehtivat utilitaarinen metafysiikka (yksilö), liberaali positivistinen konsensusmetodologia ja teknis-taloudellinen tiedonintressi. Mallit ovat vallan väline. Ashleyllä mallien ja kehityksen ongelman ratkaisu löytyy yhteisöä korostavasta deuschilaisesta yhteiskunta-teoreettisesta keskustelusta ja idealististen argumenttien hylkäämisestä vaikka vallankumouksellisella taistelulla.

Escobar (1984—85) on lähestynyt kehitysmaa-

utkimuksen selitysmalleja foucaultlaisittain. Kehitystä koskevat diskurssit ovat kehitysmaiden hallintaa: diskurssien lähtökohtana on pääoman kasautumisen pakosta lähtevä läntisen ajattelutavan totaalisen tunkeutumisen pakko amerikkalaisen elämäntavan markkinoimiseksi. Diskurssi luo ja uusintaa kolmannen maailman poliittisesti, taloudellisesti, sosiaalisesti ja kulttuurisesti. Kehitystä koskevan keskustelun diskursoitumisessa on kolme strategiaa: ensinnäkin uudet ongelmat sulautetaan siihen tietoon, joka mahdollistaa vallan intervention jatkumisen. Toiseksi kehitys ammatillistuu ja teknistyy: merkinä tästä ovat kehitystieteet ja erikoisala kehitysmaatutkimus, jotka tietoa kontrolloimalla ja tieteellistä, objektiivista totuutta tieteen nimissä vaalimalla ylläpitävät valtaa. Ammatillistumisen eräs strategia on kehityskeskustelun ekonomistinen luonne eli kehityksen näkeminen kehityksen taloustieteen rationaliteettien kautta. Kolmanneksi kehitys ja kehitystä koskeva tieto on institutionalisoitunut ja maailmanlaajuinen institutionalisoituminen on murtanut paikallisen tiedon vallan. Itse asiassa institutionalisoituminen lähti liikkeelle jo ennen modernisaationäkemyttä: keskeisin ajankohta kehityskeskustelun muotoutumiselle ovat IBRD:n ensimmäisten retkikuntien vuodet 1945—55.

Tietoon valtana liittyvät tiedon käytännölliset ja käytännöllistyvät muodot. Habermasia mukaillen Escobar (1984—85, 382) esittää, että kehittyneissä yhteiskunnissa »state intervention shifts the crisis tendencies of the system originating in the economic realm — obeying the imperatives of capital accumulation to the administrative, political and sociocultural systems — in order to insure the continued existence of the mode of production». Myös kehitysmaissa luodaan ja käytetään »politiikan teknologiaa» kehitysmaita koskevan kuvan tuottamiseksi ja kehitysmaiden hallitsemiseksi. Kokonaisuudessaan kehitystä koskeva keskustelu on ollut menestyksellistä »to the extent that it has been able to penetrate, integrate, manage and control countries and populations in increasingly detailed and encompassing ways». (Escobar 1984—85, 388) Vaikka kehittymättömyyden ongelmat eivät ole ratkenneetkaan, keskustelussa on luotu poliittisesti ja taloudellisesti hallittavissa oleva näkemys alikehityksestä.

VIITTEET

¹ Higgott (1983) on kirjassaan sekä siloitellut että täydentänyt artikkeliansa (1978, 1980 ja 1981) sanomaa.

² Relevanssi ja politiikanteko on tullut tärkeäksi kaikille kehitysmaakysymysten parissa askarteleville tieteille: esimerkiksi antropologian uusi tuleminen liittyy sen hyödyllisyyden esilläpitämiseen (ks. esim. Grillo & Rew (ed.) 1985). Antropologia on mielenkiintoinen myös siksi, että yhteiskuntatutkimuksen luonnetta käsittelevä uudempi kirjallisuus nojaa esimerkeissään antropologisiin tutkimuksiin ja kysymyksenasetteluihin.

³ Toiminnan teorian yhteydessä Binder (1986) on erityisen viehättynyt Taylorin (1979) Parsonstulkinnasta ja -kriittisistä.

⁴ Globalisoitumisesta ks. myös Stifel, Davidson & Coleman (ed.) (1982). Globalisoitumisen vastaanotosta brittiläisessä maailmassa ks. Leys (1969).

⁵ Tätä vaihetta kuvaa monipuolisesti Streetenin (1974) klassinen artikkeli kehitysmaatutkimuksen rajoista, joissa tärkeänä ratkaisemattomana kysymyksenä on edelleenkin »intellektuaalinen kolonialismi».

⁶ Huntingtonin esittelystä ja arvioinnista lähemmin ks. esim. Leys (1982). Leys mm. kiinnittää huomiota siihen, miten Huntingtonin ajatukset ovat olleet käyttökelpoisia laadittaessa Vietnamin sodan strategiaa. Aikaisemmin Frank (1969, 25—viite 78a) on kiinnittänyt huomiota siihen, miten Rostowin vaiheajatukset ovat näkyneet Vietnamin.

⁷ Myös poliittisen modernisaation voimakaksikko — Almond ja Powell —, joka kaiken kaikkiaan näyttää hyvin pysyneen mukana politiikan tutkimuksen muutoksen virroissa, on asettunut uuden poliittisen taloustieteen puolelle siihen politiikan tutkimuksen valtavirtaan, joka lopulta ulottuu »public policy approachiin» (ks. Higgott 1983, 29).

⁸ Evaluaatiosta ja sen yhteyksistä kehitystä ja kehittämistä koskevaan keskusteluun ks. esim. Elzinga (1981), Goulet (1986), Hoksbergen (1986) ja T. B. Smith (1985). Evaluaatiota ei voi pelkistää vain mittaamiseen: esimerkiksi evaluaationäkökulman suhde yhteiskunnalliseen toimintaan (»social action») on huomionarvoinen ja käytännössä koeteltu mahdollisuus.

⁹ Higgott (1983) käyttää riippuvuudesta ja uusmarxilaisesta tutkimuksesta yhteisnimitystä radikaali, sillä sitä ei hänen mukaansa ainakaan voi lipkipitäenkään kaikilta osiltaan tunkea marxismin variaatioiden alle. Eräänä perusteluna tällaiselle käsitteiden käytölle Higgott löytää radikaalin tutkimuksen arvioijan Foster-Carterin (1973, 1976, 1978, 1979—80 ja 1984) käsitteiden käytön muutoksen. Ongelmallista on myös Marxin nimen liittäminen kehitysmaakeskusteluun, sillä hänen kannoistaan tai niiden tarpeellisuudesta ei vallitse minikäänlaisia yksimielisyyttä. Radikaalin näkemys Higgott (1981) ei näekään aatteellista yhtenäisyyttä ja puhautta, vaan yhteiskuntatieteilijöiden keskinäisen »sosiologisen solidaarisuuden».

¹⁰ Blomström ja Hettne (1984) ja Hettne (1983) korostavat sitä, että Baran on mahdollisesti saanut näkemyksensä Intiasta.

¹¹ Imperialismista ks. esim. Barone (1985), Brewer (1980), Griffin & Gurley (1985) ja Williams (1978).

¹² Tulkinnoissa on erityisesti kunnostautunut Latin American Perspectives-lehti (ks. kirjallisuusluettelossa mai-

nitut teemanumerot): tältä perustalta nousee mm. Chilcote (1984). Bath ja James (1976) liittävät luokittelujen »konservatiivit», »maltiliset» ja »radikaalit» alle sekä Latinalaisen että Pohjois-Amerikan riippuvuustutkijoita.

¹³ Seuraava mahdollinen muutos radikaalissa tutkimuksessa liittyy erään arvion mukaan Kuuban ja Kiinan radikaalin kehitystien epäonnistumiseen.

¹⁴ Cardoso (1977) on ilakoinut riippuvuuden kaksinaisuudella. Blomström ja Hettne (1984) tekevät yhteenvedon tämänhetkisestä riippuvuuskeskustelusta tältä pohjalta ja löytävät seuraavat vastinparit ja tarkastelukulmat: kokonaisuus vs. osat, ulkoiset vs. sisäiset syyt, taloudellinen vs. sosiopoliittinen analyysi, sektoraalinen/alueellinen vs. luokkavastakohtaisuus, alikehitys vs. kehitys ja poliittiset mahdolliset vs. objektiivisen tilanteen asettamat rajat.

¹⁵ »The most general and formal of Gunder Frank's works are taken as though they were his best, the formal definition of dependency furnished by Theotonio dos Santos is appended, the problematic of 'subimperialism' and 'marginality' is sometimes inserted, one or another of my works or Sunkele's is footnoted, and the result is a 'theory of dependency' — a straw man easy to destroy.» (Cardoso 1977, 14—15.)

¹⁶ Mielenkiintoista julkisuusteemassa on myös se, että Frankin ajatukset alikehityksen kehittymisestä olivat valmiina paperilla jo 1960-luvun alussa, vaikka ne tulivatkin »julki-siksi» vasta muutamaa vuotta myöhemmin (ks. Frank 1975).

¹⁷ Hettne (1983) näkee, että myös oikealta on tullut fundamentaalireaktio — »global reagonomics». Seers (1979) vuorostaan on korostanut marxismin ja usklassismin yhteyksiä.

¹⁸ Bernsteinin omasta kehityksestä vertaa artikkeleita (1976a, 1979 ja 1982) ensimmäisen kerran vuonna 1973 julkaistuun artikkeliin (1976b).

¹⁹ Foster-Carter (1979—80) puolustaa Bernsteinin (1979) ja Leysin (1977) vastaisesti näkemystä, jonka mukaan ei ole tarpeen tai edes mahdollista erottaa toisistaan marxismi ja alikehityksen kehitys. Foster-Carterin omasta kehityksestä ks. Foster-Carter (1985). Yrityksessään ymmärtää kehityksen sosiologian umpikujaa Booth (1985) liittyy koko tämän keskustelun ongelmat marxismin ongelmiin: erityisesti siihen helposti sisältyvään determinismiin.

²⁰ Hydén (1980) on kiinnittänyt huomiota myös valtion ja yhteiskunnan suhteisiin. Hänen mukaansa esimerkiksi Tansaniassa ongelmana on ollut valtion kontrollin rakentaminen ylhäältä alaspäin talonpoikiin, joilla ei kuitenkaan ole mitään intressiä tai välttämättömyyttä laajentaa yhteisöelämäänsä ja resurssien (luonnon) määräämää maataloutta riippumattomia tuotantoyksiköitä huonosti palvelevan valtion suuntaan: talonpojille ovat tuotanto-ongelmia ja luokkia tärkeämpiä yhteisöelämän reproduktio-ongelmat. Kun valtio ei ulotu koko yhteiskuntaan, on yhteiskunnan tasapainotila ja eliitien keskitetty kontrolli vaarassa, sillä maaseudun vallankumouksellisen purkauksen mahdollisuus säilyy.

Hodder and Stoughton in association with the UNU, 1984. Agh, A.: *Labyrinth in the mode of production controversy*. Studies on Developing Countries 105, Budapest 1980.

Alavi, H. & Shanin, T. (ed.): *Introduction to the sociology of 'developing societies'*. Macmillan 1982.

Ashley, R.: The eye of power: the politics of world modeling. *International Organization* 37, 3: Summer 1983, 495—535.

Barone, C., *Marxist thought on imperialism*. Survey and critique. Macmillan, 1985.

Bath, C. & James, D.: Dependency analysis of Latin America: Some criticisms, some suggestions. *Latin American Research Review* 11, 3: 1976, 3—54.

Beckman, B.: Political science and political economy. — Barongo, Y. (ed.), *Political science in Africa. A critical review*. Zed Press, 1983, 101—111.

Bernstein, H.: *Introduction: Development and the social sciences*. — Bernstein (ed.) 1976a, 13—30.

Bernstein, H.: Preface to the 1976 reprint. — Bernstein (ed.) 1976b, 9—12.

Bernstein, H.: *Sociology of underdevelopment vs. sociology of development*. — Lehmann (ed.) 1979, 77—106.

Bernstein, H.: *Industrialization, development and dependence*. — Alavi & Shanin (ed.) 1982, 218—235.

Bernstein, H. (ed.): *Underdevelopment and development: The Third World today*. Selected readings. Penguin, 1976.

Binder, L.: The natural history of development theory. *Comparative Studies in Society and History* 28, 1: January 1986, 3—33.

Blomström, M. & Hettne, B.: *Development theory in transition. The dependency debate and beyond: Third World responses*. Zed Press, 1984.

Bodenheimer, S.: The ideology of developmentalism: American political science's paradigm-surrogate for Latin American studies. *Berkeley Journal of Sociology* 15, 1970, 95—137.

Booth, D.: Marxism and development sociology: Interpreting the impasse. *World Development* 13, 7: July 1985, 761—787.

Brewer, A., *Marxist theories of imperialism. A critical survey*. Routledge & Kegan Paul, 1980.

Browett, J.: Out of dependency perspectives. *Journal of Contemporary Asia* 12, 2: 1982: 145—157.

Browett, J.: The newly industrializing countries and radical theories of development. *World Development* 13, 7: July 1985, 789—803.

Cardoso, F.: The consumption of dependency theory in the United States. *Latin American Research Review* 12, 3: 1977, 7—24.

Cardoso, F. & Faletto, E.: *Dependency and development in Latin America*. University of California Press, 1979.

Chilcote, R.: *Theories of development and underdevelopment*. Westview Press, 1984.

Coleman, J. & Halisi, R.: American political science and Tropical-Africa: Universalism vs. relativism. *African Studies Review* 26, 3/4: September/December 1983, 25—62.

Conyers, D.: Future directions in development studies: The case of decentralization. *World Development* 14, 5: May 1986, 593—603.

KIRJALLISUUS

Addo, H. (ed.): *Transforming the world-economy? Nine critical essays on the new international economic order*.

- Copans, J.: African studies: A periodization. Gutkind, P. & Waterman, P. (eds.), *African social studies. A radical reader*. Monthly Review Press, 1977, 19—31.
- Cox, R.: Ideologies and the new international economic order: reflections on some recent literature. *International Organization* 33, 2: Spring 1979, 257—302.
- Doyle, M., Stalemate in the North-South-debate: Strategies and the new international economic order. *World Politics* 35, 3: April 1983, 426—464.
- EADI-Bulletin 2/1984.
- Eckstein, H.: The idea of political development: From dignity to efficiency. *World Politics* 34, 4: July 1982, 451—486.
- Elguea, J.: Paradigms and scientific revolutions in development theories. *Development and Change* 16, 2: April 1985, 213—233.
- Elzinga, A.: *Evaluating the evaluation game: On the methodology of project evaluation, with special reference to development cooperation*. SAREC Report R1: 1981.
- Escobar, A.: Discourse and power in development: Michel Foucault and the relevance of his work to the Third World. *Alternatives* 10, 3: Winter 1984—85, 377—400.
- Evers, T. & Wogau, P.: 'Dependencia': lateinamerikanische Beiträge zur Theorie der Unterentwicklung. *Das Argument* 15, 4—6(79): Juli 1973, 404—454.
- Foster-Carter, A.: Neo-marxist approaches to development and underdevelopment. *Journal of Contemporary Asia* 3, 1: 1973, 7—33.
- Foster-Carter, A.: From Rostow to Gunder Frank: Conflicting paradigms in the analysis of underdevelopment. *World Development* 4, 3: March 1976, 167—180.
- Foster-Carter, A.: The modes of production controversy. *New Left Review* 107, 1978, 47—77.
- Foster-Carter, A.: Marxism versus dependency theory? A polemic. *Millennium* 8, 3: Winter 1979—80, 214—234.
- Foster-Carter, A.: Theory in development: Current trends. *Third World Book Review* 1, 1: 1984, 4—9.
- Foster-Carter, A.: *The sociology of development*. Causeway, 1985.
- Frank, A.: *Sociology of development and underdevelopment of sociology*. Zenit reprint, 1969.
- Frank, A.: *On capitalist underdevelopment*. Oxford University Press, 1975.
- Friberg, M. & Hettne, B.: *The greening of the world — towards a non-deterministic model of global processes. — Development as social transformation. Reflections on global problematic*. Hodder and Stoughton in association with the UNU, 1985, 204—270.
- Galtung, J. & Preiswerk, R. & Wemegah, M.: *Development centred on the human being: some West European perspectives. — Different theories and practices of development*. Unesco, 1982, 82—114.
- Goulet, D.: Obstacles to world development: An ethical reflection. *World Development* 11, 7: July 1983, 609—624.
- Goulet, D.: Three rationalities in development decision-making. *World Development* 14, 2: February 1986, 301—317.
- Griffin, K. & Gurley, J.: Radical analyses of imperialism, the Third World, and the transition to socialism: A survey article. *Journal of Economic Literature* 23, 3: September 1985, 1089—1143.
- Grillo, R. & Rew, A. (ed.): *Social anthropology and development-policy*. ASA Monographs 23. Tavistock, 1985.
- Harrod, J.: Development studies: From change to stabilisation. — Rethinking development. *A series of public lectures held at the Institute of Social Studies February — April 1981*. ISS, 1982, 1—19.
- Hettne, B.: *Development theory and the Third World*. SAREC Report R2: 1982.
- Hettne, B.: The development of development theory. *Acta Sociologica* 26, 3/4: 1983, 247—266.
- Higgott, R.: Competing theoretical perspectives on development and underdevelopment: A recent intellectual history. *Politics* 13, 1: May 1978, 26—41.
- Higgott, R.: From modernization theory to public policy: Continuity and change in the political science of political development. *Studies in Comparative International Development* 15, 4: Winter 1980, 26—58.
- Higgott, R.: Beyond the sociology of underdevelopment: An historiographical analysis of dependencia and marxist theories of underdevelopment. *Social Analysis* 7, April 1981, 72—98.
- Higgott, R.: *Political development theory. The contemporary debate*. Croom Helm, 1983.
- Hoksbergen, R.: Approaches to evaluation of development interventions: The importance of world and life views. *World Development* 14, 2: February 1986, 283—300.
- Hoogvelt, A.: *The Third World in global development*. Macmillan, 1982.
- Hopkins, A.: Two essays on underdevelopment. *International Studies on Contemporary Africa Series — No. 1*. Geneve 1979.
- Huntington, S.: The change to change. Modernization, development, and politics. *Comparative Politics* 3, 3: April 1971, 283—322.
- Hydén, G.: *Beyond ujamaa in Tanzania. Underdevelopment and an uncaptured peasantry*. Heinemann, 1980.
- Jara, F. & Magana, E.: Rules of imperialist method. *Dialectical Anthropology* 7, 2: November 1982, 115—136.
- Kay, G.: *Development and underdevelopment: A Marxist analysis*. Macmillan, 1975.
- Kesselman, M.: Order or movement? The literature of political development as ideology. *World Politics* 26, 1: October 1973, 139—154.
- Kyllönen, T.: Kehityksmaatutkimuksen haasteet — yhteiskunnallisen reformin ja yhteiskunnan tutkimus? *Rauhantutkimus* 1, 3: 1985, 47—64.
- Kyllönen, T.: Tutkimus ja vaikutus, kehitys ja kehittäminen. Katsaus kehityksmaatutkimuksen muutoksen suuntiin maailmalla ja Suomessa. — Koponen, J. & Siitonen, L. (toim.) *Kehityksen tutkimus ja tutkimuksen kehitys*. Kehitystutkimuksen seura ja Suomen Rauhantutkimusyhdistys, ilmestyy. (Kyllönen 1986).
- Latin American Perspectives 1, 1: Spring 1974 («Dependency theory: a reassessment»).
- Latin American Perspectives 3, 4(11): Fall 1976 («Dependency theory and dimensions of imperialism»).
- Latin American Perspectives 6, 2(21): Spring 1979 («Views on dependency»).
- Latin American Perspectives 8, 3&4(30&31): Summer and Fall 1981 («Dependency and marxism»).
- Lehmann, D.: Introduction. — Lehmann (ed.) 1979, 1—7.

- Lehmann, D.: Dependencia: an ideological history. *IDS Discussion Paper* 219, July 1986.
- Lehmann, D. (ed.): *Development theory. Four critical studies*. Frank Cass, 1979.
- Leys, C.: Introduction. — Leys (ed.) 1969, 1—12.
- Leys, C.: Underdevelopment and dependency: Critical notes. *Journal of Contemporary Asia* 7: 1: 1977, 92—107.
- Leys, C.: *Samuel Huntington and the end of classical modernization theory*. — Alavi & Shanin (ed.) 1982, 332—349.
- Leys, C. (ed.): *Politics and change in developing countries. Studies in the theory and practice of development*. Cambridge University Press, 1969.
- Lipietz, A.: Towards global fordism? Marx or Rostow? *New Left Review* 132, March — April 1982, 33—58.
- Lundahl, M. & Vedovato, C.: Statens betydelse för utvecklingen i fattiga länder. *Ekonomisk Debatt* 14, 1: 1986, 43—50.
- Mafeje, A.: The problem of anthropology in historical perspective: An inquiry into the growth of the social sciences. *Canadian Journal of African Studies* 10, 2: 1976, 307—333.
- Mafeje, A.: The new sociology: Strictly for Europeans. *Africa Development* 9, 4: October — December 1984, 16—32.
- Nettl, J.: *Strategies in the study of political development*. — Leys (ed.) 1969, 13—34.
- Nisbet, R.: *Social change and history. Aspects of the Western theory of development*. Oxford University Press, 1969.
- O'Brien, D.: Modernization, order, and the erosion of a democratic ideal: American political science 1960—70. *Journal of Development Studies* 8, 4: 1972, 351—378.
- O'Brien, P.: A critique of Latin American theories of dependency. Oxaal, I. & Barnett, T. & Booth, D. (ed.), *Beyond the sociology of development. Economy and society in Latin America and Africa*. Routledge & Kegan Paul, 1975, 7—27.
- O'Brien, P.: Dependency revisited. — Abel, C. & Lewis, C. (ed.), *Latin America, economic imperialism and the state: The political economy of the external connection from independence to the present*. Athlone Press, 1985, 40—69.
- Packenham, R.: *Liberal America and the Third World. Political development ideas in foreign aid and social science*. Princeton University Press, 1973.
- Palma, E.: Dependency: A formal theory of underdevelopment or a methodology for the analysis of concrete situations of underdevelopment? *World Development* 6, 7/8: July/August 1978, 881—924.
- Petras, J. & Brill, H.: The tyranny of globalism. *Journal of Contemporary Asia* 15, 4: 1985, 403—420.
- Petras, J. & Trachte, K.: Liberal, structural and radical approaches to political economy: An assessment and an alternative. *Contemporary Crises* 3, 2: April 1979, 109—147.
- Phillips, A.: The concept of 'development'. *Review of African Political Economy* 8, January — April 1977, 7—20.
- Pletsch, C.: The three worlds, or the division of social scientific labour, circa 1950—1975. *Comparative Studies in Society and History* 23, 4: October 1981, 565—590.
- Portes, A.: Modernity and development: A critique. *Studies in Comparative International Development* 8, 1973, 247—279.
- Preston, P.: *Theories of development*. Routledge & Kegan Paul, 1982.
- Randall, V. & Theobald, R.: *Political change and underdevelopment. A critical introduction to Third World politics*. Macmillan, 1985.
- Riggs, F.: The rise and fall of 'political development'. — Long, S. (ed.), *The handbook of political behavior*. Volume 4. Plenum Press, 1981, 289—348.
- Rist, G.: Alternative strategies to development. *International Development Review* 22, 2—3: 1980, 102—115.
- Ruccio, D. & Simon, L.: Methodological aspects of a Marxian approach to development: An analysis of the modes of production school. *World Development* 14, 2: February 1986, 211—222.
- Sandbrook, R.: The 'crisis' in political development theory. *Journal of Development Studies* 12, 2: January 1976, 165—185.
- Seers, D.: *The congruence of marxism and other neoclassical doctrines. — Toward a new strategy for development*. Pergamon Press, 1979, 1—17.
- Shanin, T.: *Class, state, and revolution: Substitutes and realities*. — Alavi & Shanin (ed.) 1982, 308—331.
- Sklar, R.: Democracy in Africa. *African Studies Review* 26, 3/4: September/December 1983, 11—24.
- Smith, T.B.: Evaluating development policies and programmes in the Third World. *Public Administration and Development* 5, 2: April — June 1985, 129—144.
- Smith, T.: The underdevelopment of development literature: The case of dependency theory. *World Politics* 31, 2: January 1979, 247—288.
- Smith, T.: Requiem or new agenda for Third World studies? *World Politics* 37, 4: July 1985, 532—561.
- Staniland, M.: Who needs African studies? *African Studies Review* 26, 3/4: September/December 1983, 77—97.
- Stifel, L. & Davidson, R. & Coleman, J. (ed.): *Social sciences and public policy in the developing world*. Lexington Books, 1982.
- Streeter, P.: The limits of development research. *World Development* 2, 10—12: October — December 1974, 11—34.
- Sutcliffe, B.: Industry and development re-examined. *Journal of Development Studies* 21, 1: October 1984, 121—133.
- Swazo, N.: The 'ontological' meaning of the world-order movement. *Alternatives* 10, 2: Fall 1984, 267—296.
- Taylor, J.: Neo-marxism and underdevelopment — a sociological phantasy. *Journal of Contemporary Asia* 4, 1: 1974, 5—23.
- Taylor, J.: *From modernization to modes of production. A critique of the sociologies of development and underdevelopment*. Macmillan, 1979.
- Tipps, D.: Modernization theory and the comparative study of societies: A critical perspective. *Comparative Studies in Society and History* 15, 2: 1973, 199—226.
- Uphoff, N. & Ilchman, W. (ed.): *The political economy of development. Theoretical and empirical contributions*. University of California Press, 1972.
- Wallerstein, I.: *The politics of the world-economy. The states, the movements, and the civilizations*. Cambridge University Press & Editions de la Maison des Sciences l'Homme, 1984.
- Warren, B.: *Imperialism: Pioneer of capitalism*. Verso, 1980.
- Williams, G.: Imperialism and development: A critique. *World Development* 6, 7/8: July/August 1978, 925—936.